

ISSN 2958-6240
№ 1(4)/2022

BULLETIN

OF THE AMANZHOLOV UNIVERSITY

AMANZHOLOV

UNIVERSITY

ECONOMIC AND LEGAL SERIES

ISSN 2958-6240

АМАНЖОЛОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

АМАНЖОЛОВ
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN

OF THE AMANZHOLOV
UNIVERSITY

ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ сериясы

Серия ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И ЮРИДИЧЕСКАЯ

ECONOMIC AND LEGAL series

№1(4)/2022

2022 жылдан бастап шығады

Издается с 2022 года

Founded in 2022

Жылына 4 рет шығады

Выходит 4 раза в год

Published 4 times a year

Өскемен, 2022

Усть-Каменогорск, 2022

Oskemen, 2022

19.03.2021 ж. Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникация министрлігінде тіркелген
Күзлік №KZ77VPY00033660
Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады (наурыз, маусым, қыркүйек, желтоқсан)

Бас редактор:

Төлеген Мұхтар Әділбекұлы,

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің басқарма Төрағасы - ректор, профессор, заң ғылымдарының кандидаты, философия докторы (PhD), ҚР ПГ академиясы

Редактордың орынбасары:

Апышева Асель Ануарбековна,

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің экономика ғылымдарының кандидаты, қаржы және есеп кафедрасының қауымдастырылған профессоры, бизнес және құқық Жоғары мектебінің деканы

Жауапты хатшы:

Ахметова Ляйля Мырзамухамбетовна,

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің гуманитарлық ғылымдар магистрі
e-mail: lyailya-a@mail.ru
vestnik_el@vku.edu.kz

Редакциялық алқа

Таранова Ирина Викторовна, Смоленск мемлекеттік университетінің экономика ғылымдарының докторы, профессоры
Алимбетов Усен Сулейменович, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің экономика ғылымдарының докторы, профессоры, ҚР Ұлттық Инженерлік академиясының корреспондент-мүшесі, Қазақстанның экономика ғылымдары Академиясының толық мүшесі

Калиакперова Елена Николаевна, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің заң ғылымдарының докторы, профессоры

Шолпанбаева Канишам Жусуповна, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры

Садыканова Жанна Есимбековна, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры

Шайханова Нургуль Кунафияновна, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры

Сактаева Альмира Абишевна, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры

Рамазанова Айнура Серикхановна, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры

Сабитова Асыл Амангельдиновна, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры

Дячук Марианна Ивановна, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры

Ордабаева Майнур Айтказиновна, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессоры

Сидорчук Роман Роальдович, Г.В. Плеханов атындағы Ресей экономикалық университетінің экономика ғылымдарының докторы, маркетинг кафедрасының профессоры

Цауркубуле Жанна Леонидовна, Dr. sc.ing., Балтық Халықаралық академиясының экономика, қаржы және басқару факультетінің профессоры

Экономика және құқық сериясы: экономика, эконометрика, статистика, қаржы, есеп және аудит, бизнес және менеджмент, мемлекеттік және жергілікті басқару, туризм, мемлекет және құқық теориясы, заң ғылымының өзекті мәселелері

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ

А.С. Асубаева, Г.К.Койшинова, Г.Т.Кисамбина

Гендерлік түсініктің туризм саласындағы мәні мен мазмұны

Zh. B. Kenzhin, Ye. B. Domalaty, L. M. Akhmetova

Kazakhstan's realities of the «Smart city» concept: analysis and development prospects
(on the example of Ust-Kamenogorsk)

А.М. Жапарова, Д. С. Мамырбекова, К.Т. Конбаева

Республикалық және жергілікті бюджеттің орындалуын бақылау жүйесін даму
болашағы және оларды жетілдіру

А.С. Асубаева, Г.К. Койшинова

Развитие туристкой отрасли во время пандемии

Қ.Ж. Шолпанбаева, А.А. Сақтаева, М.А. Ордабаева

Резервтер аудитінің әдістемесін жетілдіру

А.С. Асубаева, Г.К. Койшинова, Г.Т. Кисамбина

Шығыс Қазақстан облысында инклюзивтік туризмді дамыту

А.С. Асубаева, Г.К.Койшинова, Г.Т.Кисамбина

Сәрсен Аманжолов атындағы ШҚУ, Өскемен қ., Қазақстан

e-mail: aigul08.73@mail.ru, gaini_1964@mail.ru, gulnaz_kisambina@mail.ru

ГЕНДЕРЛІК ТҮСІНІКТІҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасында туризм саласының қазіргі жағдайы мен дамуын, туризм саласының қазіргі жағдайына талдау жасалынып, оны дамытудағы негізгі бағыттарға сипаттама берілді. Туризм фирмадағы персоналды басқарудағы гендерлік фактордың әсерін қарастырған. Жалпы туристік компанияда қызмет жасайтын мамандармен ақылдаса келе біздің ішкі туризмді дамытудың және де қызмет көрсету саласында персоналдардың гендерлік теңгеріммен қолдануды жақсарту Араб, Түркі елдердегі туристік мәдениетті қалыптастыру. Дамыған туристік компаниялар сияқты олардың іскерлік туризмнің тәжірибесін қолдану мен тұтынушыларды жетілдіру. Гендерлік теңгерім – туристік компанияларда ұйымдастырушылық буынды басқарудағы ерлер мен әйелдердің теңдігі. Гендерлік идентификация – персонал өзін ұстауда әйел немесе еркек жынысына жататының саналы түрде ажыратып және этикет сақтау. Келген туристке персол қызмет көрсетуде жыныстың нақты бейнелеріне немесе эталондарына қарай сақтауды сезіну.

Тірек сөздер: туризм саласы, гендер, гендерлік теңгерім, гендерлік идентификация, гендерлік стереотиптер.

А.С. Асубаева, Г.К.Койшинова, Г.Т.Кисамбина

ВКУ имени Сарсена Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

e-mail: aigul08.73@mail.ru, gaini_1964@mail.ru, gulnaz_kisambina@mail.ru

ЗНАЧЕНИЕ И СОДЕРЖАНИЕ ГЕНДЕРНЫХ АСПЕКТОВ В ОТРАСЛИ ТУРИЗМА

Аннотация. В статье представлен анализ состояния и рассмотрены направления развития отрасли туризма на примере Казахстана. Изучено влияние гендерного фактора на управление персоналом в туристских фирмах. В целом, консультируясь со специалистами, работающими в туристской компании, необходимо развивать наш внутренний туризм и улучшать гендерное сбалансированное использование персонала в сфере услуг для формирования туристской культуры в Арабских, тюркских странах. Использование опыта делового туризма и совершенствование потребителей, как это делают развитые туристические компании. Гендерный баланс-равенство мужчин и женщин в управлении организационным звеном в туристических компаниях. Гендерная идентификация-это сознательное различие принадлежности к женскому или

мужскому полу и соблюдение этикета в поведении персонала. Туристу, который приезжает, персонал оказывает услуги в зависимости от конкретных изображений или эталонов пола.

Ключевые слова: сфера туризма, гендер, гендерное равенство, гендерная идентификация, гендерные стереотипы.

A.S. Asubaeva, G.K.Koishinova, G.T.Kisambina

Sarsen Amanzholov EKV, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

e-mail: aigul08.73@mail.ru, gaini_1964@mail.ru, gulnaz_kisambina@mail.ru

SIGNIFICANCE AND CONTENT OF GENDER IN THE FIELD OF TOURISM

Abstract. The article submit an analysis of the country and the central lines of growth of the tourism industry of Kazakhstan. The influence of gender on human resources management in tourist firms. In general, consulting with specialists working in a tourism company, it is necessary to develop our domestic tourism and improve the gender-balanced use of personnel in the service sector for the formation of tourist culture in Arab, Turkic countries. Using the experience of business tourism and improving consumers, as developed travel companies do. Gender balance-equality of men and women in the management of the organizational link in travel companies. Gender identification is the conscious distinction of belonging to the female or male sex and the observance of etiquette in the behavior of staff. To the tourist who comes, persol provides services depending on specific images or gender standards.

Keywords: tourism, gender, gender, gender identity, gender stereotypes.

Туризм аймағы, кәсіпкерлік саласы ретінде, өзіне тән бірнеше ерекшеліктерімен сипатталады. Туризм саласы арқылы халық шаруашылығының басқа да салаларына қажетті мөлшерде назар және инвестиция бөлініп тұрады. Шығыс Қазақстанда туризмнің негізгі ерекшелігі бұл өндіріс пен өнімді тарату уақытының бірізділігі. Егер 2017 жылы Қазақстанда туристік бағыт ретінде әлемдік ауқымда ілесуді жалғастыру арқасында елде жасалып жатқан көптеген табысты іс-шаралардан кейін жасалды. Мысалға сүйенсек, «Kazakh Tourism» мәдениет және спорт министрлігінің еншілес компаниясы болып, еліміздің халықаралық, ішкі нарықта жан-жақты және тұтас жайғасып отырған мекеме екенін білеміз және олармен біздің кафедра ұжымы осы компаниямен және оның мамандарының бірі Ғалымжан Сейілов мырзамен бірлескен семинарда болып және компаниямен байланысқа шығуда. Елімізде туризмді дамытудың 2025 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы құрылып, оны іске енгізуге айрықша көңіл аударады. «Kazakh Tourism» күнделікті жұмысында Халықаралық туристік қауымдастықтармен, жол қатынас тасымалдау ұйымдармен, әр түрлі даму ұйымдарымен, туристік бизнестің партнерларымен және медиа-компаниялармен әріптестік қатынаста серіктестеседі. Туризмнің саласының үлесі ЖІӨ-де 8% құрайды, үкіметке салық төлеу арқылы, экономикалық және экологиялық тұрақты дамуға жетелейді.

Қазақстанның ұлттық туристік фирмалар туризмнің барлық түрлерін дамыту үшін әлеуеті күші бар: мәдени-танымдық, тарихи, экологиялық, спорттық, емдік сауықтыру, діни, бизнес-іскерлік. Сонымен қатар, ел территориясында қалдырған археологиялық және тарихи ескерткіштерге бай. Бұл жалпы географиялық жағдаймен қамтамасызданады, нәтижесінде Қазақстанда әртүрлі ландшафттарда табиғатқа адамның қолы тимеген бұрыштарымен кездесуге болады. Бұл шаруа туристік инфрақұрылымды дамыту, визалық рәсімді жеңілдету арқылы, осы салада үнемі жұмыс жасап іске асырылады.

«Kazakh Tourism» ұлттық компаниясы» АҚ – елдің туризм бойынша бренд-менеджері. Компания 2017 ж. Қазақстанды әлемдік нарықта туристік сала ретінде орналастыру мақсатында ашылған. «Kazakh Tourism» ұлттық компания акционерлік қоғамы мемлекетаралық нарықта, ішкі нарықта елдің жан-жақты және тұтас позициялауын қамтамтиді. Бұл компанияның стратегиясы қазақстандық туристік қызметті қалыптастыруға және жетілдіруге, еліміздің маркетингтік кемелденуіне, туризмге инвестициялар құюға және 2025 жылға дейінгі туризм саласын жетілуіне мемлекеттік бағдарламасын іске асыруға бағытталған.

Жалпы туристік компанияда қызмет жасайтын мамандармен ақылдаса келе біздің ішкі туризмді дамытудың және де қызмет көрсету саласында персоналдардың гендерлік теңгеріммен қолдануды жақсарту Араб, Түркі елдердегі туристік мәдениетті қалыптастыру. Дамыған туристік компаниялар сияқты олардың іскерлік туризмнің тәжірибесін қолдану мен тұтынушыларды жетілдіру. Қазақстандағы әсіресе Марқакөл аймағындағы туристік фирмаларды қызмет көрсетудің сапалылығын дамыту мен оның қызметін алушының жақсарған денсаулық пен рекреациялық мүмкіндігі мен демалушының көңіл-күйі, ал ішкі персоналдар қызмет көрстеуде гендерлік ықпалмен тиімді байланыс жасау. Гендерлік теңгерімдегідей қызмет ұсынудың түпкі мағынасын сапасын түсіну үшін, туристік қызмет ұсынған кезде шетелдердегідей киім кию этикеті де сақталуына мән берілуі тиіс мысалы елдің менталитетіне қарай қызметті тұтыну және киім кию мәдениетін білу қажет. Қызметкерлердің гендерлік ықпалын пайдаланып туристерге туристік қызмет көрсету кезінде, сувенирлер сатып алу кезінде әр түрлі гендерлік ұстаныммен қажеттіліктерін қанағаттандырып, тұтынушыларымызға көмек беру.

Бұл үрдіске деген гендерлік ықпалы келесідей бөлуге болады:

- әр түрлі жағдайда туристерге технологиялық қызмет көрсетудің сапасы саналы түрде ұсынылуы;
 - туристерді материалдық-техникалық демалыс орындарда, базаларда (қонақ үйлерде, киіз үйлерде, мейрамханда, кафелерде, көлікте, спорттық жарыстарда, денсаулық сақтау медициналық ұйымдарда) гендерлік теңгеріммен орналастыру;
 - туристерге ұсынылған қызметтер емдік туризмдегі шарттылықты сақтау;
- Персоналдың әр түрлі кәсіптік дайындықтағы және білік деңгейіндегі адамдармен нақты кадрларды таңдауда көрсетіледі.

Гендерлік теңгерім – туристік компанияларда ұйымдастырушылық буынды басқарудағы ерлер мен әйелдердің теңдігі. Гендерлік идентификация – персонал өзін ұстауда әйел немесе еркек жынысына жататының саналы түрде ажыратып және этикет сақтау. Келген туристке персонал қызмет көрсетуде жыныстың нақты бейнелеріне немесе эталондарына қарай сақтауды сезіну[2].

Туристерге қызмет көрсетуде еркектер мен ДТҰ ұсынған нақты қызмет көрсетудегі нормативті түсініктер. Яғни персонал адамның биологиялық, физиологиялық құрылымына қарай қоғамның қызмет етудегі әлеуметтік рөлдері арасындағы ерекшеліктерін сақтай отырып және әрекет–қылықтарындағы оның эмоционалдық сипаттамаларындағы айырмашылықтарды сыйлау керек...

Мысалы гендерлік зерттеулердегідей әйелдер мен ерлердің әлеуметтік-экономикалық жағдайы мен оның саяси және мәдени мәртебесін әр мемлекеттен келетін туристер үшін қарым-қатынасын ерекшеліктерін зерттеу керек екен. Қоғамдағы гендерлік қатынастарға ықпал ету жөніндегі саясатты, стратегиялар мен бағдарламаларды әзірлеу мен жоспарлау үшін ақпарат беру.

Туристік саладағы гендерлік саясат қызмет көрсетудің барлық салаларында ерлер мен әйелдердің теңдігіне бағытталған қызмет көрсету аясы.

Туристік қызметтегі гендерлік теңдік - жыныстық тегіне қарамастан әйелдер мен ерлердің қызметті алуға қол жеткізуі.

Туристік саладағы гендерлік сараптама – қызмет көрсетудегі жыныс нышаны бойынша кемсітуді болдырмау мақсатында оларды қоғамдық-құқықтық тұрғыдан талдау. Жынысы бойынша кемсіту - жынысы бойынша адамның құқықтары мен бостандықтарын кез келген шектеу немесе қысым көрсету, сондай-ақ оның қадір-қасиетін түсіру. Кемсітудің ең кең таралған түрі жынысы нышаны бойынша кемсіту болып табылады. Жанама түрде кемсіту - жынысы бойынша жалаң ажыратуға (шектеуге, ерекшелеуге) негізделмеген, бірақ жынысы түрлі адамдардың өз құқықтары мен бостандықтарын пайдалануында оларға әр түрлі әсер ететін іс-әрекеттер. Оң тұрғыда кемсіту - ерлер мен әйелдердің арасында іс жүзіндегі теңдік орнатылуын жеделдетуге бағытталған уақытша арнайы шараларды енгізу мүмкіндігі. Жынысы бойынша дәстүрлі түрде кемсітілетін топтардың өкілдеріне қызмет сатысы бойынша жоғарылату, биліктің сайланатын органдарына ұсынылу, жұмысқа орналасу, білім алу кезінде артықшылықтар беру[2].

Тікелей кемсіту - жыныстық тегін оны тікелей көрсете отырып іс-әрекеттерде пайдалану мақсатында кемсіту.

Астыртын кемсіту - жыныстық тегін тікелей көрсетпейтін, бірақ жынысы әр түрлі адамдар үшін бірдей нәтиже бермейтін қасақана кемсіту.

Көрсеткіштер - алға қойған мақсаттарға жетудегі ілгерілеушілікті (немесе оның жоқ екенін); зерделенетін процестің жай-күйін көрсететін көрсеткіштер; сан, сапа және уақыттық қатынаста жоспарланғанмен салыстырғанда іс жүзінде ненің өзгергенін өлшейтін құрал.

Тең мүмкіндіктер - құқықтар теңдігіне іс жүзінде қол жеткізу үшін қажетті құралдар мен жағдайлардың жүйесі.

Қазақстандағы заманауи туристік қызметі халықаралық тәжірибеде мойындалған гендерлік факторлардың ықпалының қағидаларын басшылыққа алады. [1].

Туристік фирмалардағы этикасы мен мәдениеті қызмет көрсетудегі қатысатын және мүдделі барлық тұлғалардың құқықтары мен мүдделерін құрметтеуге құрылған, олар өз кезегінде мына құндылықтарына ортақтасуға міндеттенеді:

- кәсіпқойлық және өз ісіне адал берілушілік;
- ашықтық пен адалдық;
- қоршаған ортаны қорғау;
- үздіксіз білім және даму;
- заңдылықты сақтау;
- өзара сыйластық және командада жұмыс істей білу;
- қауіпсіздік нормаларын сақтау

Қазіргі кезде облысымызда және мемлекетімізде туристік объектілеріне тұтынұшылардың қызығушылығында өсу тренді көрінеді, бұл негізінде пандемия және халықаралық ұшулардың уақытша тоқтап қалу уақыт аралығында көрінді. Отандастықтар экологиялық, экстремалды, этнографиялық, емдік, санаториялық-курорттық, белсенді және туризмнің басқа да түрлерінің қызығушылық арттыруда. Сондықтан да, туристік саланың персоналдарының ұсынған қызметтердің сапасына да және оларға қойылатын талаптар да өсуде.

Ішкі туризм бағыттарын дамыту міндетін негізге ала отырып, туристік компаниялардың өзіне осы гендерлік факторлар ықпалымен туристік саланың мамандарын кәсіби қолдау бойынша белсенді жұмыс жүргізуде. Туристік сааланың жағдайына талдау жасап, саланың кемшілік тұстарын анықтай отырып, С.Аманжолов атындағы ШҚУ туризм бойынша мамандары турбизнес мамандары арасында оқыту және ақпарат алмасу үшін шоғырландырылған виртуалды кәсіби алаң ретінде халықаралық семинарлармен олимпиадалар өткізуде. Келешекте этнотуризм бойынша өзекті тақырыпқа онлайн бірлескен дәрістерді іске қосуды жоспарлап отырмыз.

Пандемия уақытында Абай орталығында ішкі туризм бойынша онлайн семинарлары өткізе отырп біз бұл әлемдік туристік сала мамандарының барлық білімдері жиналатын талқылау алаңына айналдырдық. Мұнда туристік бизнестің негіздерін алуға мүмкіндік береді: өз қызметін қалай бастау керек басшылығынан бастап қолданыстағы туристік бизнесті және ондағы гендерлік фактордың ықпалымен персоналды басқаруды дамыту бойынша практикалық дағдыларға дейін.

Ати Тусон, Қанат Шерияздан сияқты әлемдік белгілі тур операторлармен бірлескен семинарлардың мақсаты біз үшін туризм саласындағы мамандарға Қазақстанда туризмді дамыту бойынша күнделікті жұмыста қажетті өзекті ақпарат пен білімге қол жеткізуге, тұрақты білім алуға және кәсіби дамуға мүмкіндік беру және туристік фирмаларды басқарудағы гендерлік факторлардың ықпалын қарастыру болды. Қазақстандық туроператорлардан, турагенттерден, гидтерден, аудармашылардан, отельерлерден бастап этнокешендердің, кемпингтердің, агрофермалардың, жол бойындағы сервис объектілерінің

иелеріне, сондай-ақ осы салада жұмыс істеуді жоспарлап отырған ЖОО түлектеріне дейінгі барлық турбизнес субъектілері онлайн-семинарлардың тыңдаушылары бола алады. Оқыту қызметтері тегін негізде ұсынылады.

Біздің жасап жүрген қызметтеріміз ішкі туризм онлайн-семинарын құру заманауи талап қане емес екенін және сонымен қатар туристік нарықты кәсіби тұрғыда біріктірудің тәсілі, мұнда туризм шеберлері Вояж турфирмасы, А-ТУР туристік компаниясы, Дедеман Таврос қонақ үйімен бірлесе тәжірибелі жаттықтырушылар әріптестерімізбен өзекті ақпарат пен біліммен бөлісе алдық.

Комсомол аралында студенттермен бірлесе шеберлік бөлісіп туристік маршруттан өттік, Сондықтан біз гендерлік түсініктер бойынша онлайн-семинарлар ішкі туризмді дамыту үшін тамаша мүмкіндік және номадтар мәдениетін насихаттау бірден-бір жолы деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. А.С. Асубаева, М.А.Кизатова. Гендерлік түсініктің туризм саласындағы мәні мен мазмұны.// Вестник ВКГУ 2016 г.
2. Е.С. Инкитинский Теория практика устойчивого развития туризма и государственного управления туристической деятельностью в Республики Казахстан (Текст): авто реферат диссертации на соискание учебной степени доктора педагогических наук / Е.С. Никитинский. – Алматы, 2018. – 46 с

Zh. B. Kenzhin¹, Ye. B. Domalatov^{2*}, L. M. Akhmetova²

¹West Kazakhstan Agrarian and Technical University named after Zhangir Khan,
Uralsk, Kazakhstan

²Amanzholov University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

KAZAKHSTAN'S REALITIES OF THE «SMART CITY» CONCEPT: ANALYSIS AND DEVELOPMENT PROSPECTS (ON THE EXAMPLE OF UST-KAMENOGORSK)

Purpose of the study – analysis of the experience of the city of Ust-Kamenogorsk in implementing the concept of «Smart city» and determining development prospects.

Methodology – when writing the article, the methodology of urban economy, methods of scientific-theoretical, systematic, quantitative, statistical analysis were used to reveal the main provisions of the «SMART CITY» concept and identify algorithms for its implementation in the city of Ust-Kamenogorsk.

Originality (value) of research – the results of the study can be used by government agencies as a methodological tool in the digitalization of the economy of Kazakhstan and the creation of smart cities within the framework of the state program «Digital Kazakhstan».

Research results – the article considers the main indicators of Informatization of the city of Ust-Kamenogorsk on the principle of «Smart city». The analysis of the integrative model of the smart city, as well as the analysis of the presence of the main components and functional areas of the Smart city projects in the city of Ust-Kamenogorsk, including the main types of public-private partnership in the development of projects within the framework of the smart city concept. As a result, the directions of Smart City and the effects of implementing smart city principles and implementing individual projects were determined.

It was revealed that the «Smart city» combines various transitional technologies and systems, and also presents the main management and economic opportunities from the implementation of the «Smart city» technology. The author's team understands the fact that it is impossible to consider a broad Spector of the concept of «Smart city» in one article, and plans to continue publishing a series of scientific papers.

Keyword – Smart city, digitalization, urban development, urban economy, innovation, population, standard of living, Digital Kazakhstan, information and communication technologies, Ust-Kamenogorsk.

Ж. Б. Кенжин¹, Е. Б. Домалатов², Л. М. Ахметова²

¹Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті,
Орал, Қазақстан

²Аманжолов университеті, Өскемен, Қазақстан

**«SMART CITY» ТҰЖЫРЫДАМАСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ
БОЛМЫСЫ: ТАЛДАУ ЖӘНЕ ДАМУ БОЛАШАҒЫ**

(ӨСКЕМЕН ҚАЛАСЫ МЫСАЛЫНДА)

Зерттеу мақсаты – Өскемен қаласында «Smart city» тұжырымдамасын енгізу тәжірибесін және даму болашағын талдау.

Зерттеу әдістемесі – мақаланы жазу кезінде «SMART CITY» тұжырымдамасының негізгі ережелерін ашу және оны Өскемен қаласында іске асыру алгоритмдерін анықтау үшін қалалық шаруашылық экономикасының әдіснамасы, ғылыми-теориялық, жүйелік, сандық, статистикалық талдау әдістері пайдаланылды.

Зерттеудің өзектілігі (құндылығы) – Зерттеу нәтижелері Қазақстан экономикасын цифрландыру және «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында ақылды қалаларды құру барысында мемлекеттік органдармен әдіснамалық құрал ретінде қолданылуы мүмкін.

Зерттеу нәтижелері – Мақалада «Smart city» қағидаты бойынша Өскемен қаласын ақпараттандырудың негізгі көрсеткіштері қарастырылды. Ақылды қаланың интегративті моделіне талдау жасалды, сондай-ақ Өскемен қаласында «ақылды қала» жобаларының негізгі компоненттері мен функционалдық салаларының болуына талдау жасалды және оның ішінде Ақылды қала тұжырымдамасы шеңберінде жобаларды дамыту саласындағы мемлекеттік-жеке меншік әріптестіктің негізгі түрлері қарастырылды. Нәтижесінде Smart City бағыттары мен ақылды қала қағидаттарын енгізуден және жекелеген жобаларды іске асырудан әсерлер анықталды.

«Ақылды қала» әртүрлі өтпелі технологиялар мен жүйелерді біріктіретіндігі, сондай-ақ «Ақылды қала» технологиясын іске асырудан негізгі басқарушылық және экономикалық мүмкіндіктер ұсынылғаны анықталды. Авторлық ұжым «Ақылды қала» тұжырымдамасының кең спектрін бір мақалада қарастыру мүмкін еместігін ескере отырып, ғылыми жұмыстар сериясын жариялауды жалғастыруды жоспарлап отыр.

Түйін сөздер: Ақылды қала, цифрландыру, қалаларды дамыту, қала шаруашылығы, инновациялар, халық, өмір сүру деңгейі, Цифрлық Қазақстан, ақпараттық-коммуникативтік технологиялар, Өскемен қаласы.

Ж. Б. Кенжин¹, Е. Б. Домалатов², Л. М. Ахметова²

¹Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана, Уральск, Казахстан

²Аманжолов университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

КАЗАХСТАНСКИЕ РЕАЛИИ КОНЦЕПЦИИ «SMART CITY»: АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА УСТЬ-КАМЕНОГОРСК)

Цель исследования – анализ опыта города Усть-Каменогорска по внедрению концепции «Smart city» и определения перспектив развития.

Методология – при написании статьи были использованы методология экономики городского хозяйства, методы научно-теоретического, системного, количественного, статистического анализа, для раскрытия основных

положений концепции «SMART CITY» и выявления алгоритмов её реализации в городе Усть-Каменогорск.

Оригинальность (ценность) исследования – результаты исследования могут быть использованы государственными органами в качестве методологического инструмента при цифровизации экономики Казахстана и создании умных городов в рамках государственной программы «Цифровой Казахстан».

Результаты исследования – в статье рассмотрены основные показатели информатизации города Усть-Каменогорск по принципу «Smart city». Проведен анализ интегративной модели умного города, а также анализ на наличие основных компонентов и функциональных сфер проектов «Умный город» в городе Усть-Каменогорск, в том числе рассмотрены основные типы государственно-частного партнерства в сфере развития проектов в рамках концепции умный город. В результате были определены направления Smart City и эффекты от внедрения принципов умного города и реализации отдельных проектов.

Было выявлено, что «Умный город» объединяет различные переходные технологии и системы, а также представлены основные управленческие и экономические возможности от реализации технологии «Умный город». Авторский коллектив понимая факт невозможности рассмотрения широкого спектра концепции «Умный город» в одной статье, планирует продолжить публикацию серии научных работ.

Ключевые слова – Умный город, цифровизация, развития городов, городское хозяйство, инновации, население, уровень жизни, Цифровой Казахстан, информационно-коммуникативные технологии, г.Усть-Каменогорск.

JEL Classification: R00, L86, R22, O39

INTRODUCTION

The fact that today more than half of the world's population lives in cities is justified by some statistics. According to the UN forecast, the priority of resettlement from rural to urban areas will continue for the next few decades [1]. As of February 1, 2019, the share of urban residents in Kazakhstan reached 58.1% and increased by 4.9% compared to 2009. That is, the Republic of Kazakhstan does not lag behind this global trend. Such a large and complex aggregate of people will be chaotic and difficult to manage in the future. Cities and megacities lead to the emergence of new types of problems. In this regard, the concept of «smart city» is proposed as the best way to manage large settlements. The names «smart cities» or «Smart city», which are a huge part of the digital economy, are as global as the digital economy and cannot be implemented by the efforts of one city or one country. This topic should be considered both from the point of view of global research and from the point of view of its local implementation.

Smart city is a concept for managing urban infrastructure: transport, education, healthcare, housing and utilities systems, security, etc. through a wide range of information and communication technologies (ICTs), including the Internet of things

system (IoT) [2]. The goal of creating a «Smart city» is to improve the quality of life of residents through urban computer science technology.

LITERATURE REVIEW

Today, a number of scientists from around the world devote their research to the problems of urban development, especially the development of the concept of «Smart city». For example, M. A. Schneps-Schneppe [3], M. V. Mizrahi [4], O. B. Ganin, I. O. Ganin [5], V. P. Kupriyanovsky [6], V. I. Drozhzhinov [7] and others. they studied the evolution of the creation and concept of a smart city, various models and tools used in the development of the idea of a smart city, rankings and standards, as well as prospects and trends in the development of a smart city. In addition, a lot of information on this issue is available on the website of the Digital Economy Lab [8] (UK), which, in our opinion, includes systematic publications and links to the digital economy not only in the UK, but also around the world.

Currently, the concept of «Smart city» in the Republic of Kazakhstan is closely linked to the following strategies and state programs: the strategy «Kazakhstan-2050», the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025, the state program «Digital Kazakhstan», etc.

Among these programs, we can separately highlight the state program «Digital Kazakhstan», aimed at improving the standard of living of each resident of the country through the use of digital technologies. The main objectives of the program include a separate point on the development of «smart» cities [9]. In this regard, the state program «Digital Kazakhstan» faces the task of developing the concept of smart cities and applying adapted models of international experience in building smart cities in the Republic of Kazakhstan. Currently, many cities have begun to create their own programs for the development of digitalization. In this regard, scientists are faced with the task of updating programs and studying the socio-economic effectiveness of smart city programs.

METHODOLOGY

When writing the article, the methodology of urban economy, methods of scientific-theoretical, systematic, quantitative, statistical analysis were used to reveal the main provisions of the «SMART CITY» concept and identify algorithms for its implementation in the city of Ust-Kamenogorsk.

RESULTS AND DISCUSSION

J. White In his work, uses the global experience of the Big Four, IBM, McKinsey, Microsoft and others, which are global grants for management consulting in the creation of information systems in various areas of human life and activity. believes that any initiative to transform a city into a smart city or a smart city into a smart city (smarter) should be accompanied by the following set of documents and actions [10]:

- Creation and coordination of the framework of the Smart City Initiative (Framework);
- Design and architecture of a smart city (Design & Architecture);
- Analysis of technological processes and assessment of readiness for the initiative to create a smart city (Smart city readiness assessment);

- Assessment of technical standards and level of maturity for the implementation of the smart city (Smart city maturity);
- Development of a draft road map for the implementation of the initiative to create a smart city (Smart city road map).

An international group of Canadian, US and Mexican scientists H. Chourabi, T. Nam, Sh. Walker, JR Gil-Garcia, S. Mellouli, K. Nahon, TA Pardo, HJ Scholl, based on the conceptual literature on smart cities (consisting of 60 titles), offer an integrated model of smart cities and influence the content of initiatives to create smart cities. highlighted eight factors [11]:

- information and communication technologies;
- policy;
- organization;
- management;
- individuals and communities;
- economy;
- existing infrastructure;
- the environment.

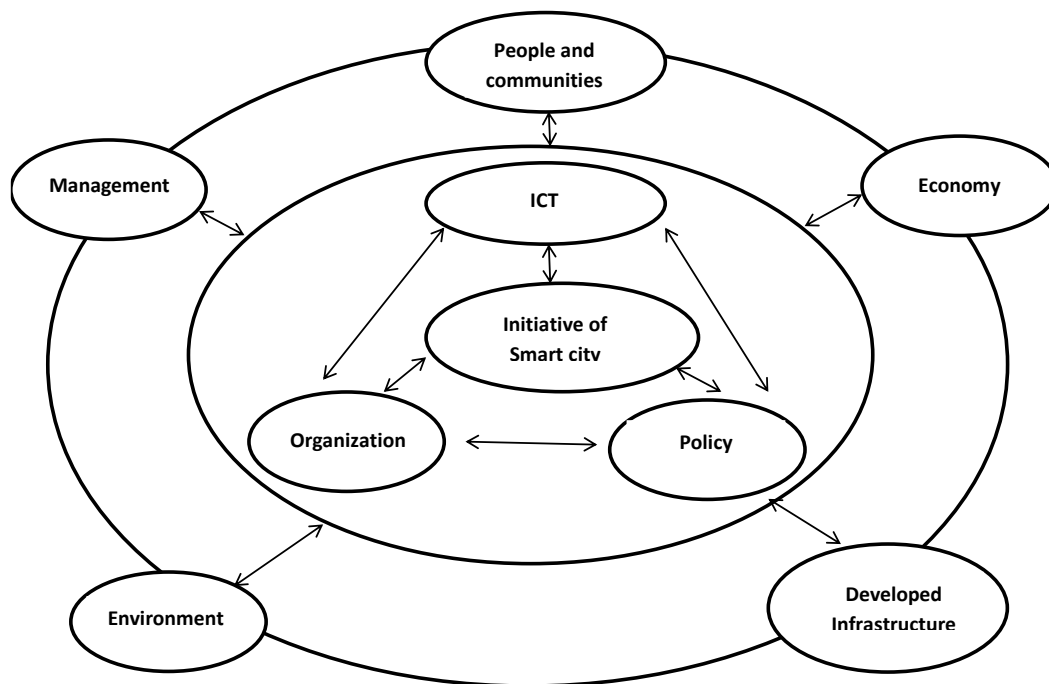

Figure 1-Integrative model of a smart city
Note - [11] compiled on the basis of literature

The authors of this integrative model of smart city (Figure 1) believe that these factors can serve as a comparative tool for understanding how cities reflect the framework of their intellectual initiatives, implement common services and solve related problems, as well as a tool that can positively contribute to understanding the relative success of various smart city initiatives implemented in different contexts and purposes. Similarly, it is argued that such a structure of the Smart City Initiative

framework will help to reveal the real impact of various variables (organizational, technical, cognitive) on the final success of smart city initiatives.

Currently, the concept of a smart city is very common and is being implemented in 2,500 cities around the world. In the world practice, two of the approaches we mentioned above are mainly used in creating smart cities [12]:

1. building a city from scratch – Masdar City (UAE), Neom (UAE), New Songdo (South Korea), Blutech Park (USA), Tianjin (China), Kalasatama (Finland), etc.;

2. gradual introduction of smart technologies into sustainable urban systems – Amsterdam (Netherlands), London (UK), Stockholm (Sweden), Fujisawa (Japan), etc.

These examples are mainly projects of global corporations. These cities are cities without historical experience and cultural space. Such projects serve as an example of the approach of large multinational corporations to form the city «from above» when creating local virtual networks, initiating a network for monitoring urban security through the digitization of urban space. In the course of the study, it was found that an average of 15-40 billion US dollars are needed to create a relatively Smart city.

In 2018, in order to improve the efficiency of urban services and introduce smart technologies in Kazakhstan, the concept of «Smart City» was developed. The main executors of projects within the framework of this concept are regional akimats. On the basis of the Smart City concept, a single Ust-Kamenogorsk interdepartmental situation Center was created and put into pilot operation in 2019. It will allow to carry out unified interaction on all information systems that ensure the safety of road traffic, transport, social facilities, emergency and Public Utilities, Geoinformation systems aimed at the quality of life of the population.

The degree of introduction of information and communication technologies (ICT) in the spheres of life of Ust-Kamenogorsk varies. According to the statistics of the Ministry of digital development, innovation and aerospace industry of the Republic of Kazakhstan for 2019, Ust-Kamenogorsk has a good development, mainly in the field of ICT education and city management, i.e. 100% and 95.1%, respectively. At the same time, housing and communal services, business and Tourism Development and transport are at a lower level of digitalization (Figure 2).

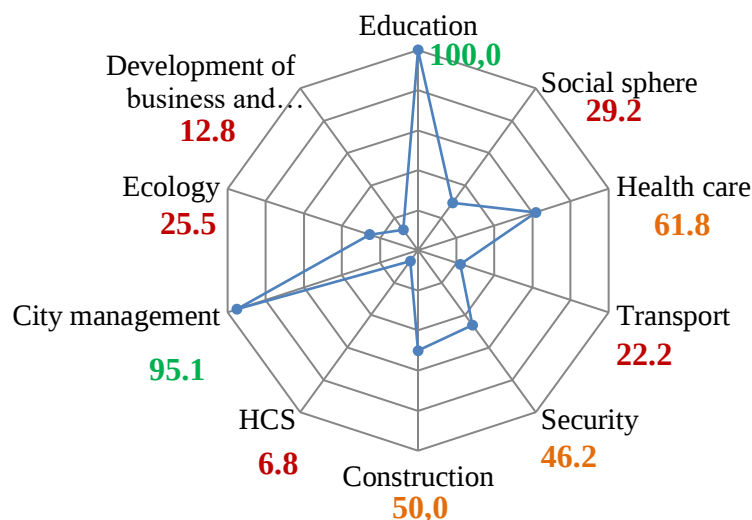

Figure 2-the degree of implementation of ICT by spheres of life in Ust – Kamenogorsk
Note - [13] compiled on the basis of literature

Now it is necessary to consider the issue of digitalization of the industries identified by us during the analysis of the degree of introduction of ICT in the spheres of life of Ust-Kamenogorsk. It should be noted that in general, the smart city itself is aimed at improving the quality of life of the population based on ensuring the development of the city in the social sphere.

A comprehensive analysis of a wide range of scientific and information sources made it possible to identify the main components and functional areas of smart city projects that need to be developed in Ust-Kamenogorsk (Table 1). From this table, we can see that there are 9 types of 17 components in Ust-Kamenogorsk. However, these examples do not satisfy the Smart City project.

Table 1 - Availability of key components and functional areas of smart city projects in Ust-Kamenogorsk

№	Key components and functional areas of smart city projects	In Ust-Kamenogorsk	Example
1.	Video surveillance and video analysis	+	Video surveillance cameras inside and outside the building, security video surveillance cameras «Sergek»
2.	Video capture cameras	+	Security video surveillance cameras «Sergek»
3.	Situation centers, UDDS, system 112	+	Interdepartmental unified situation center of East Kazakhstan region, Unified duty and dispatch service of DKDD-112
4.	112 system	+	Interdepartmental unified situation center of East Kazakhstan region, Unified duty and dispatch service of DKDD-112
5.	Information and technological support-intelligent transport system	+	Oskemenbus mobile GPS app
6.	Public Transport Safety	-	
7.	Professional radio communication and broadband access (LTE, 5G)	+	There is LTE technology
8.	IoT-online stuff	+	DamuMed
9.	Unmanned vehicles	-	
10.	Biometrics	-	
11.	Unstructured data processing	-	
12.	Decision-making support technologies	-	
13.	Additional and virtual reality	-	
14.	Distributed database	-	
15.	Geoinformation technologies and navigation	+	2GIS system Oskemenbus mobile GPS app Geoinformation portal of available land plots

16.	Machine learning	-	
17.	Cloud / fog / boundary calculations	+	Cloud 1C accounting of the company «1C-rating»
Note-Compiled by the authors on the basis of the study			

Today there are 1,700 public security cameras in Ust-Kamenogorsk. In addition, the unique system «Sergek» includes 1,000 cameras installed in shopping malls and business centers and crowded places, as well as 620 surveillance cameras located on bridges, intersections and road sections. In total, there are about 4,000 public surveillance cameras in Ust-Kamenogorsk [14].

In this regard, the Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan currently conducts a special ranking of smart cities in Kazakhstan (Figure 3). Almaty, Nur-Sultan and Karaganda are among the best here, and Pavlodar and Aktau are outsiders in the ranking of «Smart» cities.

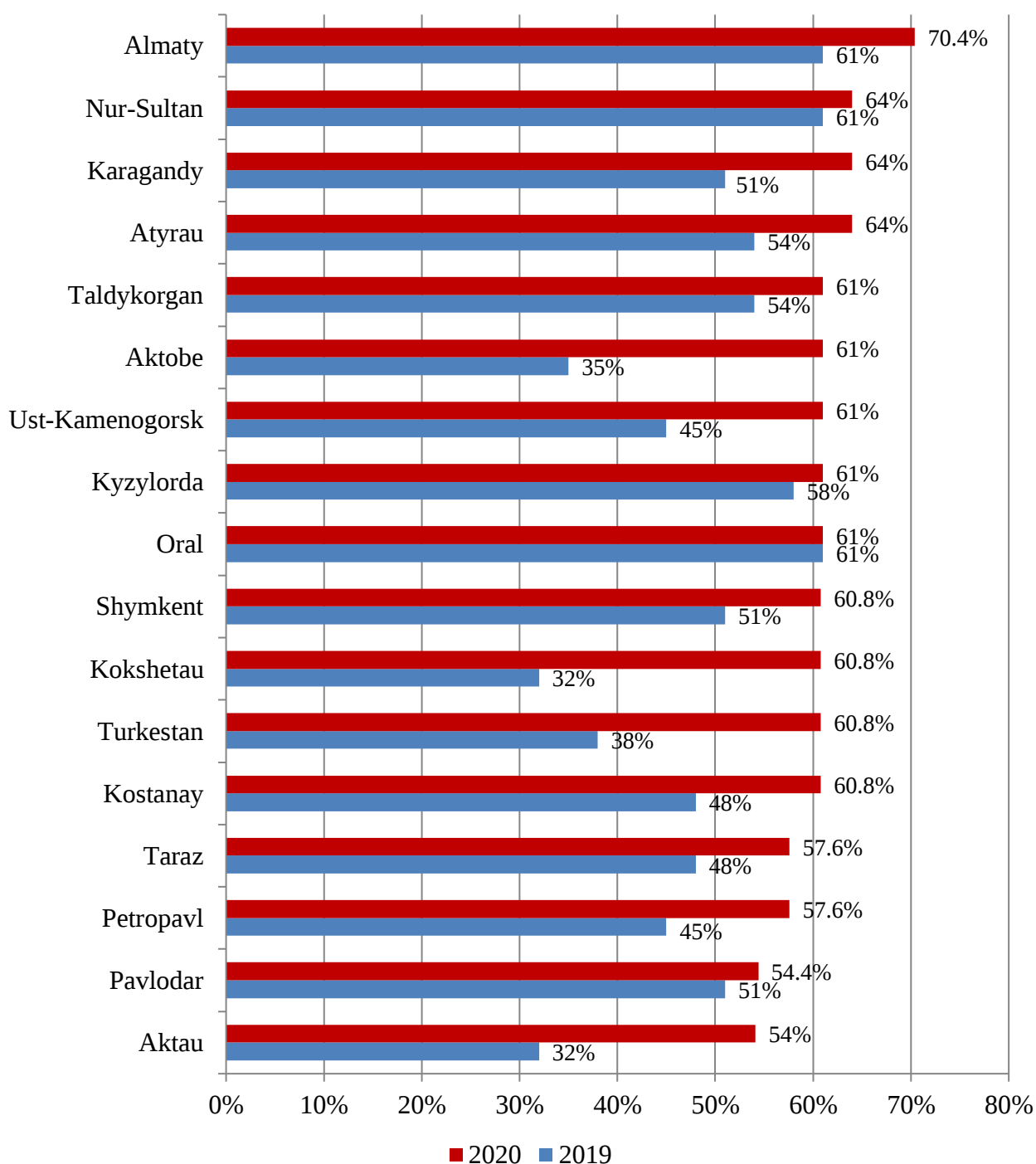

Figure 3 - Internal rating of the Republic of Kazakhstan by «Smart cities»
 Note - [13] compiled on the basis of literature

The study involved 14 regional centers and three cities of national importance. The assessment was based on the reference standard of «smart» cities, which includes 80 indicators in 11 different areas. They are in the field of health, education, housing and communal services, transport, ecology, social spheres, etc. regarding digital initiatives.

The rating is based on the automation of public services of akimats, the availability of «Smart» meters in homes, the number of registered startups, the

introduction of intelligent transport systems, the availability of applications for monitoring public transport, etc. attention was paid.

One of the most important steps in the digital development of Kazakhstan is the creation of smart cities. Before analyzing the prospects for the development of Kazakhstan's cities, we should first discuss the main issues of the country. Basically, all Kazakhstani cities, including Ust-Kamenogorsk, have the following problems:

- shortage of highly qualified personnel in the field of digital transformation;
- outdated regulations in the field of security, housing and communal services, energy;
- Lack of interaction between the agencies responsible for the organization of activities implemented under the digitization projects, the executive authorities, the authorized bodies in various areas;
- Lack of platforms for the exchange of best practices in the field of digitization (except for the complex EXPO-2017);
- The cost of «Smart» solutions.

Analyzing the current state of the Ust-Kamenogorsk Smart City concept, we can show its development trends in the future. The concept of «Smart city» in Ust-Kamenogorsk has recently been launched in 2018. In such a short period of time, there has been some progress in digitizing the city's economy and economic activities.

To further develop the Smart City concept, we recommend that local authorities work with private businesses in the following priority areas: Smart Environment, Smart Lifestyle, Smart People, Smart Economy, Smart Mobility, Smart Management (Figure 4). Today, some of these priorities are being developed in Ust-Kamenogorsk (Figure 2). In this regard, we believe that in world practice it would be very effective to implement this system of priorities to build a smart city on the basis of an established city. These priorities are supported by a number of countries around the world (for example, scientists from the Vienna University of Technology, a number of Russian federal entities, etc.).

 Smart environment (natural resources)	 Smart lifestyle (quality of life)
-Energy efficiency -Renewable energy sources -Environmental protection -Resource saving	-literate consumption -Convenient planning -Social interaction -Healthy lifestyle
 Smart people (social and human capital)	 Smart economy (competitiveness)
-Skilled users of ICT - Affordable training -Participation in public life, business	-Productivity - New products, services, business models - International cooperation -flexibility
 Smart mobility (transport and ICT)	 Smart management (participation)
- inteGrated transport systems - Types of ecological transport	- Involvement of citizens in decision-making -Smart services -Open data

Figure 4 - Smart City destinations
Note - compiled by the authors on the basis of research

Also, in the world practice we can see that according to the concept of a smart city, urban development services are carried out mainly with the help of large transnational corporations. That is, this process is carried out using the mechanisms of public-private partnership (PPP). Partnership based on this mechanism will help solve the problem of financial deficit for the state. In this regard, we believe that the following types of PPP can be used to further develop the concept of «Smart city» in Ust-Kamenogorsk: BOT (Build, Operate, Transfer), BOOT (Build, Own, Operate, Transfer), BTO (Build, Transfer, Operate), BOO (Build, Own, Operate), BOMT (Build, Operate, Maintain, Transfer), DBOOT (Design, Build, Own, Operate, Transfer), DBFO (Design, Build, Finance, Operate). The use of the PPP mechanism in the digitization of the city's economy will allow the state to reduce costs by 30-60%. Basically, the percentage of savings is determined by the share of investment and liability of the parties in the contract for each individual project.

Implementation of smart city principles and implementation of individual projects [6]:

- energy savings of 30%.
- reduce water consumption by 15%.
- reduce travel time by up to 20%.

Today, it is believed that such cities in the world have achieved such results:

- More than 100 cities in North America,
- More than 20 cities in South America,
- More than 60 cities in Europe,
- More than 50 cities in Asia,
- More than 10 cities in the Middle East.

CONCLUSION

Thus, it should be noted that the «smart city» combines different transition technologies and systems. The main managerial and economic efficiency of the «smart city» technology is:

- ability to obtain objective and up-to-date information on urban infrastructure based on the implementation of the concept of Digital Kazakhstan and make management decisions based on it;
- the emergence of new services for the use of primary services in housing and communal services, ecology, public transport, medicine and other areas;
- allows to analyze large data for further analysis of use in order to improve the quality of public and municipal services.

Based on the concept of «Smart city» of Ust-Kamenogorsk, we can say that the prospects for development are bright, as the above basic statistics show a positive trend in the development of this industry. However, the introduction of digital technologies in the infrastructure of the city and in the life of the city as a whole requires a lot of work at the expense of local executive bodies and large companies to bring it to the world level.

REFERENCES

1. Razdel po urbanizacii. (n.d.). *United Nations Population Fund, UNPF website*. Retrieved April 28, 2020, from <http://www.unfpa.org/urbanization> (In Russian).
2. Intellektual'nye goroda. Umnye goroda. Smart cities. (2020). *TAdviser*. Retrieved April 28, 2020, from [https://www.tadviser.ru/index.php_\(Smart_cities\)](https://www.tadviser.ru/index.php_(Smart_cities)) (In Russian).
3. Shneps-Shneppe, M. A. (2016). Kak stroit' umnyj gorod. CHast' 1. Proekt "Smart Cities and Communities" v Programme ES Horizon 2020. *International Journal of Open Information Technologies*, 4(1), 12-20 (In Russian).
4. Mizrahi, M. V. (2013). «Umnyj Gorod»: evolyuciya koncepta. iniciativy gorodskih soobshchestv v razvitii goroda. *Uchenye zapiski Krymskogo federal'nogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo. Sociologiya. Pedagogika. Psihologiya*, 24(65), 216-219 (In Russian).
5. Ganin, O. B. and Ganin, I. O. (2014). «Umnyj gorod»: perspektivy i tendencii razvitiya. *ARS ADMINISTRANDI*, 1, 124-135 (In Russian).
6. Kupriyanovskij, V. P., Bulancha, S. A., Chernyh, K. YU., Namiot, D. E. and Dobrynin, A. P. (2016). Umnye goroda kak «stolicy» cifrovoj ekonomiki. *International Journal of Open Information Technologies*, 4(2), 41-52 (In Russian).
7. Drozhzhinov, V. I., Kupriyanovskij, V. P., Namiot, D. E., Sinyagov, S. A. and Haritonov, A. A. (2017). Umnye goroda: modeli, instrumenty, renkingi i standarty. *International Journal of Open Information Technologies*, 5(3), 19-48 (In Russian).
8. Digital Economy Lab. (n.d.). *Imperial College London website*. Retrieved April 28, 2020, from <http://www.imperial.ac.uk/digital-economylab>.

9. O programme. (n.d.). *Official Internet resource of the State program "Digital Kazakhstan"*. Retrieved April 28, 2020, from <https://digitalkz.kz/o-programme/> (In Russian).
10. Whyte, J. (2013). *Smart City Project Methodology*. *Genesis Consulting, Smart City Project Methodology, EU-China Policy Dialogues Support Facility II*, 30 May 2013. Retrieved April 28, 2020, from <http://eu-chinasmartcities.eu/sites/default/files/Smart%20City%20Project%20MethodologyJea%20nette%20Whyte.pdf>.
11. Chourabi, H. and et.al. (2012). *Understanding Smart Cities: An Integrative Framework*. *45th Hawaii International Conference on System Sciences*, 2290-2297, DOI: 10.1109/HICSS.2012.615.
12. Minyajlo, N. (2019). *Zhizn' budushchego: top-5 «umnyh» gorodov so vsego mira*. *Mind.ua*. Retrieved April 28, 2020, from <https://mind.ua/ru/publications/20203617-zhizn-budushchego-top-5-umnyh-gorodov-so-vsego-mira> (In Russian).
13. *Umnye goroda*. (n.d.). *Electronic government of the Republic of Kazakhstan*. Retrieved April 28, 2020, from <https://egov.kz/cms/ru/smart-cities> (In Russian).
14. Kocareva, A. (February 6, 2020). *345 narushenij zafiksirovali kamery «Sergek» v Ust'-Kamenogorske*. *Ustinka LIVE*. Retrieved April 28, 2020, from <https://ustinka.kz/kazakhstan/ust-kamenogorsk/52418.html> (In Russian).

ӘОЖ 336.221.22 (574)

ҒТАМА 06.73.15

А.М. Жапарова, Д. С. Мамырбекова, К.Т. Конбаева

Сарсен Аманжолов атындағы ШҚУ, Қазақстан-Американдық еркін университеті Өскемен қ,
Қазақстан

ainagul-zhapparova@mail.ru , Ensebaeva_d@mail.ru, amina007_82@mail.ru

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЖЕРГІЛІКТІ БЮДЖЕТТІҢ ОРЫНДАЛУЫН БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІН ДАМУ БОЛАШАҒЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ

Андатпа. Әртүрлі деңгейлеріндегі экономикасы, елдің қаржы ресурстарын жұмсау көздерінің әртүрлілігі мемлекеттік қаржы ресурстарының барлық көлемін толық бақылауды қамтамасыз ету үшін ішкі және сыртқы бақылау органдары тарапынан осы қаражатқа бақылауды қамтамасыз ету қажеттілігін тудырады.

Қаржылық бақылау ұйымдарының жүйесін реформалау және оның функцияларын кеңейту қажеттілігі бақылау, мекемелерінің қолданыстағы жүйесін талдау және олардың салалық, аймақтық деңгейлердегі тиімділігін анықтау болып табылады.

Бюджетті және аймақтың шаруашылық жүргізуші субъектілерін бақылауды талдау, өңірлік қаржылық менеджмент деңгейін арттырудың маңыздылығын көрсетеді, өйткені анықталған қаржылық бұзушылықтардың саны жылдан жылға артып келеді.

Түйін сөздер: Қаржылық бақылау, Есеп комитеті, Орталық аппарат, Қазынашылық комитеті, Тексеру комиссиялары, Бақылау рәсімдері, Бақылау технологиясы, Бюджет кодексі, Талдау, Басқару жүйесі

А.М. Жапарова, Д. С. Мамырбекова, К.Т. Конбаева

ВКУ имени Сарсена Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан
ainagul-zhapparova@mail.ru , Ensebaeva_d@mail.ru, amina007_82@mail.ru

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ КОНТРОЛЯ ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ РЕСПУБЛИКАНСКОГО И МЕСТНОГО БЮДЖЕТОВ И ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ

Аннотация. Разнообразие источников расходования финансовых ресурсов страны на различных уровнях экономики создает необходимость обеспечения контроля за этими средствами со стороны органов внутреннего и внешнего контроля для обеспечения того, чтобы весь объем ресурсов финансов страны был полностью охвачен контролем. Необходимость реформирования системы организаций финансового контроля и расширения ее функций заключается в анализе существующей в настоящее время системы контрольных учреждений, определении их эффективности на отраслевом и региональном уровне. Анализ

контроля за бюджетом и экономическими субъектами региона показывает важность повышения уровня регионального финансового управления, поскольку количество выявленных финансовых нарушений увеличивается из года в год.

Ключевые слова: Финансовый контроль, Счетный комитет, Центральный аппарат, Комитет казначейства, ревизионные комиссии, процедуры контроля, технология контроля, Бюджетный кодекс, анализ, система управления

A.M. Zhaparova, D.S. Mamyrbekova, K.T. Konbayeva

¹Amanzholov University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

ainagul-zhaparova@mail.ru , Ensebaeva_d@mail.ru, amina007_82@mail.ru

PERSPEKTIVEN FÜR DIE ENTWICKLUNG DES KONTROLLSYSTEMS FÜR DIE AUSFÜHRUNG DER REPUBLIKANISCHEN UND LOKALEN HAUSHALTE UND DEREN VERBESSERUNG

The variety of sources of expenditure of state financial resources at various levels of the economy makes it necessary to ensure control of these funds by both internal and external control bodies in order to ensure that the entire resource volume of state finances is fully covered by control. The need to reform the system of financial control organization and expand its functions involves analyzing the current system of control bodies and identifying their effectiveness at the industry and local levels. Analysis of the control of budgets and economic entities in the regions shows the importance of increasing the level of regional financial control, because the amount of detected financial violations increases from year to year.

Key words: Financial control, Accounts Committee, Central Office, Treasury Committee, audit commissions, control procedures, control technology, budget Code, Analysis, Management System

ҚІРІСПЕ

Қаржы саласындағы мемлекеттік бақылау жүйесін жетілдіру Халықаралық талаптарды ескере отырып, республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуын бақылау тұжырымдамасын айқындау, нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу және бекіту кезінде объективтілік қажеттілігіне байланысты болады. Объектілер шеңбері және олар анықтайтын құқықтық нормалар.

Кез келген елдің мемлекеттік қаржы ресурстарын басқару жүйесінде бюджеттік реттеудің белгілі бір модельдерін іс жүзінде іске асыруды қамтамасыз ететін ұйымдық құрылымға өте маңызды рөл беріледі. Негізгі міндеттерге, ең алдымен, бюджеттік процестерді жоспарлау және болжау, бюджетаралық қатынастардың ұтымды құрылымын қалыптастыру, бюджет қаражатымен операциялар, мақсатты шығыстарды бақылау, әлеуметтік бағдарламаларды қаржыландыру, мемлекеттік қызметтердің барлық түрлерін біріктіру және есепке алу жатады.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ

Мемлекеттік қызметтің барлық бағыттары қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін іске асырылуы қажет міндеттер негізге алына отырып қалыптастырылады. Жоғарыда айтылғандай, мемлекеттік қаржылық бақылаудың мақсаты бұзушылықтарды анықтау, жою және алдын-алу болып табылады. Сондықтан осы мақсаттарға қол жеткізу үшін мемлекеттік қаржылық бақылау жүйесінің алдына мынадай міндеттер қойылады:

- Бақылау объектілерінің республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуы саласындағы заңнаманы, қаржылық және бюджеттік тәртіпті сақтауын қамтамасыз ету;

- Ел дамуының стратегиялық маңызды бағыттары объектілерінің барынша мүмкін санын бақылау және басқару, шаралар бойынша саралау;

- Мемлекеттік қаражатты заңды, мақсатты және заңды пайдалануды және заңсыз, негізсіз немесе мақсатсыз қаражатты мемлекеттік бюджетке қайтаруды қамтамасыз ету;

- Қазақстан Республикасының бюджеттік және басқа да заңдарын бұзушыларға қатысты әкімшілік шараларды немесе қылмыстық жазаларды қолдануға бастамашылық жасау;

- Әлемдік даму үрдістеріне сәйкес Қазақстан Республикасының мемлекеттік қаржылық басқаруын жетілдіру.

Бюджет туралы Заңның 136-бабына сәйкес мемлекеттік қаржылық бақылау органдарының жүйесі мыналардан тұрады:

- Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті;
- Мәслихаттардың аудит комитеті;
- Қазақстан Республикасының Үкіметі бекіткен ішкі бақылау органы;
- Орталық мемлекеттік мекемелердің ішкі бақылау қызметтері;
- Облыстық бюджеттен, республикалық бюджеттен, Астана қаласының бюджетінен қаржыландырылатын атқарушы органның ішкі бақылау қызметтері.

Қаржы министрлігінің Бас қазынашылығы Қазақстан Республикасында 1994 жылдың қаңтарында құрылды. Бұл бюджетті атқару жөніндегі унитарлы мекеме, бухгалтерлік есеп жөніндегі бюджеттік Департаменттің функцияларымен, сондай-ақ бюджеттік мекеме мен қаржы жүйесінің бухгалтерлік есеп әдістерімен қамтамасыз етілген. Бүгінгі таңда Қаржы министрлігінің құрамына Республикалық маңызы бар 16 облыс, 2 қала, Нұрсұлтан және Алматы қалаларының Қазынашылығы, 187 аудандық және қалалық басқармалар мен Орталық басқармалар кіреді.

Республикалық партия мен жергілікті бюджет шығыстарының жалпы құрылымы, сондай-ақ өңірде бюджет қаражатын бөлуге көзқарас өте субъективті.

Жергілікті деңгейде бюджеттің атқарылуын бақылау типі объектілер мен мақсаттарды, сондай-ақ уақытша өлшемдерді қоса алғанда, әртүрлі критерийлерге байланысты:

- Бұл нысан мемлекеттің, муниципалды аудандардың, қалалық және ауылдық елді мекендердің бюджетін бақылауға мүмкіндік береді;

- Мақсаттарға байланысты инспекция; тиімділік аудиті, тақырыптық аудит сияқты бақылау шараларын анықтау қажет.

Бақылау әдістері құжаттық, ағымдық және басқаларды қамтиды.

Бақылау әдістері әдетте бақылаудың барлық қажетті шараларын орындау техникасын, сондай-ақ бақылау рәсімдерін сипаттайды.

Бақылау рәсімдері, әдетте, бақылау субъектілерінің бақылау іс-шараларының мақсаттарына қол жеткізу жөніндегі іс-қимылдарын көрсетеді.

Бақылау әдістемесі барлық құралдармен бақылау іс-шараларына қатысатындардың мінез-құлқының тиісті тәртібін, барлық қажетті бақылау рәсімдерін орындау тәртібінің түрін, Осы бақылау нәтижесінде алынған кіріс құжаттарының құрамы мен мазмұнын анықтайды.

Экономиканың әртүрлі деңгейлеріндегі елдің қаржы ресурстарын жұмсау көздерінің әртүрлілігі, мемлекеттік қаржының қажетті ресурстарының жалпы көлемін толық бақылауды қамтамасыз ету үшін ішкі және сыртқы бақылау органдары тарапынан осы қаражатты бақылау. Қаржылық бақылау ұйымдары жүйесін реформалау, оның функцияларын кеңейту қажеттілігі салалық және аймақтық деңгейде олардың тиімділігін анықтау үшін бақылау мекемелерінің қолданыстағы жүйесін талдаудан тұрады.

Соңғы жылдардағы талдау көрсеткендей, Қазақстан Республикасы Қаржы Министрлігінің қаржы басқармасы жөніндегі комитеті жергілікті деңгейде бақылау іс-шараларының үлкен көлемін жүргізеді. Жергілікті бюджет деңгейінде анықталған қаржылық бұзушылықтардың көлемі ұлғайды.

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ МЕН ТАЛДАУ

Экономика секторларының арасында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, құрылыс, сауда, сумен жабдықтау, электр энергетикасы және өңдеу өнеркәсібі жоғары өсу қарқынын көрсетіп отыр. Ауыл шаруашылығында да оң өсім байқалады. Экономикалық өсудің маңызды факторы ішкі және шетелдік инвестициялардың тартымдылығы болып табылады. Атап айтқанда, өндірістік емес салаларға инвестициялар тарту бойынша іс-шаралар жүргізілуде. Осыған байланысты есепті кезеңде, тау-кен өндіру өнеркәсібін қоспағанда, негізгі капиталға инвестициялардың өсу қарқыны 18% - ға жетті.

Құрылысқа Инвестициялар 2,5 есеге, өңдеу өнеркәсібі 81,7% - ға, ауыл шаруашылығы 43,2% - ға, сауда 39,9% - ға, ақпарат және байланыс 37% - ға, жылжымайтын мүлікпен операциялар 16,2% - ға, көлік 9% - ға ұлғайды.

Биылғы қаңтар-шілде. Сыртқы сауда айналымы 32 миллиард долларды құрады, оның ішінде экспорт 5,53,7 миллиард долларды құрады. Сонымен бірге қайта өңдеу өнімдерінің экспорты 23,4% - ға артып, 10,4 миллиард долларға жетті. Тауарлар импорты 21,7 миллиард долларды құрады. Жалпы сауда балансы оң деңгейде қалды. 10,4 миллиард доллар деңгейі.

Облыстық бюджеттің кірістері 115% - ға орындалып, 2,547 трлн теңгені құрады. Жоспар 280 млрд теңгеден асты, оның ішінде салықтар - 332 млрд теңге. Кірістер бойынша жоспарлар барлық өңірлерде асыра орындалды. Мемлекеттік бюджеттің шығыстары 99,2% - ды, республикашылар - 99,7% - ды, ал жергілікті бюджеттер-98,8% - ды құрады. Барлық деңгейдегі бюджеттердің атқарылу көрсеткіштері өткен жылдың ұқсас кезеңіне қарағанда жоғары. Республикалық бюджетке сәйкес, 9,9 трлн теңге шығын өндірілді. Төлемдер 31 млрд теңгені құрады, оның 7 млрд теңгесі үнемделді. Игерілмеген- 24 млрд теңге.

Аяқталмаған әзірлемелердің ең көп саны Денсаулық сақтау министрлігінде, ішкі істер министрлігінде, мәдениет және спорт министрлігінде, Әділет министрлігінде және төтенше жағдайлар министрлігінде қалыптасты. Дамымаудың негізгі себептері төлемдердің негізділігін растайтын құжаттардың ұсынылмауы, нақты көрсетілген қызмет көлемін төлеу, орындалған жұмыстардың актілерін, шот-фактураларды уақтылы ұсынбау және т.б. провинциялық бюджеттің шығыстары 5,2 триллион долларды құрады.

64 миллиард теңге орындалған жоқ. Биыл өңірге 2,5 трлн теңге мөлшерінде нысаналы трансферт берілетін болады. Қыркүйек айындағы жағдай бойынша оларға 1,1.358 млн.теңге бөлінді. Шебер-98%. Орындалмау - 26,5 млрд теңге, оның ішінде үнемдеу - 3 млрд теңге, дамымау - 23,5 млрд теңге.

13 нысан бойынша іске асыру мерзімі 2021-2024 жылдарға ауыстырылды. Бұл есепті кезеңдегі бюджеттің орындалу нәтижесі.

Тексеру Ішкі мемлекеттік аудит комитетінің агенттігі анықтаған провинциялық бюджеттің елеулі қаржылық бұзушылықтары бар екенін көрсетті:

- Облыс әкімінің уәкілетті органдарының бюджеттік субсидияларды өзгерту жолымен ауданның және қаланың бюджет процесіне араласуы, бұл бұзушылықтарға әкеп соғады;

- Мүлікті кейіннен сатып алу-сату, жалға алу және сенімгерлік басқару бөлігінде мүлікті кейіннен сатып алу және бірлескен мүлікке билік ету құқығы туралы Бюджет кодексінің нормаларын бұзу;

- Қаржы активтерін пайдалану қағидаларын, шарттары мен рәсімдерін сақтау кезінде анықталған бұзушылықтар;

Республикалық бюджеттерге, мемлекеттік мекемелерге немесе шаруашылық жүргізуші субъектілерге бақылауды жүзеге асыру кезінде ішкі мемлекеттік аудит комитеті және оның департаментінің 2015-2020 жылдарға арналған есебі салықтық бұзушылықтардың мынадай түрлерін анықтайды және көрсетеді:

- Қорлар мен қолма-қол ақшаның жетіспеушілігі;
- Бюджет қаражаты, гранттар, мемлекет кепілдік берген кредиттер, мемлекеттік активтерді негізсіз пайдалану;
- Бюджет қаражаты мен кредиттерді мақсатсыз пайдалану;
- Бюджет қаражатын тиімсіз пайдалану.

Бюджет және шаруашылық жүргізуші субъектілер деңгейі бойынша бұзушылықтардың басқа сыныптамалары олардың қаржылық басқару стандарттары мен рәсімдеріне сәйкес келмейтінін, кешенді әдіснамалық тәсілдің болмауын және жергілікті деңгейде субъективизмнің болуын көрсетеді.

Жергілікті бюджеттерді талдау және өңірдегі шаруашылық жүргізуші субъектілерді бақылау өңірлік қаржылық басқару деңгейін арттырудың маңыздылығын көрсетеді, өйткені анықталған қаржылық бұзушылықтардың саны жылдан жылға артып келеді.

Қазіргі заманғы нарықтық қатынастар жағдайында атқарушы органның ішкі қызметтері Министрліктің немесе ведомствоның құрылымында ішкі аудиттерді қамтамасыз етуге арналған бақылау жүйесінде белсенді рөл атқаруға тиіс.

Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Ішкі аудит комитетінің 2020 жылдың бірінші жартыжылдығындағы орталық атқарушы биліктің ішкі бақылау қызметі жұмысының қорытындылары туралы есебіне сәйкес, ішкі бақылау қызметінде атқарушы биліктің 12 орталық органының қызметкерлері бар. «Кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) қарсы іс-қимыл бойынша ішкі бақылау қағидаларына қойылатын талаптарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын реттеу және дамыту жөніндегі кеңесінің 2020 жылғы 12 қазандағы № 96 қаулысы. Бағалы қағаздар нарығының кәсіби қатысушылары және қылмысқа және терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес жөніндегі орталық депозитарий құрған ішкі бақылау қызметтерінің көпшілігі бақылаудың функциялары мен ұйымдық құрылымының стандарттарына сәйкес келмейді.

Осы талдаудың арқасында бюджеттік бағдарламаны әзірлеу кезінде сіз бюджет процесінің әлсіз жақтарын, басқару процесінің кемшіліктерін, заңнамалық актілерді орындаудың кемшіліктерін, қаржылық басқару жүйесінің жұмыс істеуінің нормативтік және әдіснамалық аспектілерін жетілдіру нысандарын көре аласыз.

Құрылымдық-функционалдық талдау Қазақстан Республикасының қаржылық басқару жөніндегі жоғары агенттігіне іс жүзінде мемлекеттік ресурстарды бақылау жөніндегі кейбір неғұрлым маңызды функциялар берілмегенін көрсетті, олардың негізгілері:

- Басқару процестерінің үздіксіздігін қамтамасыз ету тетіктерінің болмауы;
- Мемлекеттің барлық қаржы ресурстарын бақылау шараларымен қамту қабілетсіздігі;

Қолданыстағы заңнаманы талдау республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің жоғары бақылау органының функционалдық өкілеттіктері, бірінші кезекте, республикалық бюджет қаражатының пайдаланылуына ағымдағы және кейіннен қаржылық бақылауды жүзеге асыру жөніндегі функция болып табылатынын көрсетеді.

Алдын ала бақылаудың болмауына байланысты бақылау процесінің үздіксіздігі сақталмайды. Нәтижелерге қарай бюджетті жетілдіруге қойылатын талаптар мемлекеттік бюджет қаражатын дайындау, жоспарлау және тікелей пайдалану кезінде бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу үшін бақылаудың неғұрлым тиімді нысаны ретінде алдын ала бақылауды енгізу қажеттілігін де ұлғайтады.

Сондықтан, Қазақстан Республикасының қаржылық басқару жөніндегі агенттігі қызметінің ағымдағы жай-күйін маңызды талдау нәтижелерін негізге ала отырып, оның қызметін жетілдіру жөнінде бірқатар негізгі шараларды ұсынуға болады:

- Бақылаудың тиімділігін, толықтығын және үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін интеграцияланған мемлекеттік бюджеттің қаржы ресурстарын құру және жұмсау үшін қаржылық басқару жүйесін ұйымдастыруды қайта қарау;

- Мемлекеттік активтер туралы заң жобаларын әзірлеу, активтердің түрлерін нақтылау, мемлекеттік активтердің стратегиялық түрлерін айқындау, активтерді тиімді пайдалану үшін жауапкершілікті көрсету арқылы мемлекеттік

активтерді басқару жүйесін өтеу және жетілдіру құқықтарының басымдығын айқындау;

- Қаржы ресурстарын, оның ішінде сыртқы қаржы нарықтарына мемлекет қатысатын мемлекеттік компаниялар мен Акционерлік қоғамдар тартатын кредиттік ресурстарды тиімді пайдалануды қамтамасыз ету жөнінде шаралар кешенін қабылдау.

Тиімділікті бағалау көрсеткіштерінің жиынтығы мен бақылау қызметінің нақты және түпкілікті нәтижелері арасындағы байланыс қаржылық бақылау мекемелерінің тиімділігін бағалау үшін жүйелі талдаудың негізі болып табылады. Көптеген экономистер мен ғалымдар макроэкономикалық деңгейдегі қаржылық бақылаудың тиімділігі мәселесін назарға ала отырып, қаржылық бақылау органдарының нәтижелік әсерлерінің (әлеуметтік, ұйымдастырушылық және экономикалық әсерлер) кумулятивтік сипаты туралы дұрыс айтады.

Қаржы министрлігінің Ішкі мемлекеттік аудит және Мемлекеттік сатып алу жөніндегі комиссиясы ішкі бақылау жөніндегі орталық уәкілетті орган болып табылады, ол республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуын ішкі бақылауды жүзеге асыру жөніндегі өкілеттіктерді іс жүзінде жүзеге асырады. Бұдан басқа, қаржы Министрлігінің қазіргі құрылымы мынадай: Мемлекеттік кірістер департаменті, Кедендік бақылау жөніндегі Комиссия, Қаржы комиссиясы және сол құрылымның қаржылық басқару және Мемлекеттік сатып алу жөніндегі комиссиясы.

Яғни, бір министрлікте бюджеттің кіріс көздерін жұмылдыру, бюджет шығыстарының бағдарламаларын орындау, салықтардың және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің уақтылы және толық түсуін бақылау, бюджет кірістерінің жұмсалуды бақылау жөніндегі мемлекеттік функциялар шоғырланған. Бюджет.

Мемлекеттік қаржы ресурстарын басқарудың негізгі функциялары арасында жауапкершілікті осындай нақты бөлудің болмауы қаржылық бақылау және Мемлекеттік сатып алу жөніндегі комитеттің әкімшілік органдар қызметінің ұтымдылығы мен тиімділігі туралы тұжырымдарының объективтілігі туралы мәселені қояды. Бюджеттің орындалуына қатысты. Елдің экономикалық өсуінде тиімді мемлекеттік салықтық бақылау маңызды рөл атқарады.

Мемлекеттік қаржылық бақылаудың тиімді жүйесін құрудың өзектілігі бұл жүйені елдегі мемлекеттік реформаның маңызды бағыттарының бірі деп санауға мүмкіндік береді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Еліміздің көптеген жетекші экономистері Қазақстанда мемлекеттік бақылаудың толыққанды жүйесінің жоқтығына алаңдаулы.

Мемлекеттік қаржылық басқаруды одан әрі жетілдіру жұмыстың нысандары мен әдістерін қайта құруды, қазақстандық заңнаманы жетілдіруді талап етеді.

Яғни, шын мәнінде, әңгіме қаржыны басқарудың қазіргі нысандары мен әдістерін қайта құрылымдау, мемлекеттік бақылау органдарының функцияларын түзету, заңнамаға тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажеттігі туралы болып отыр.

Соңғы бірнеше жыл ішінде дамыған елдердің ұлттық қаржылық басқару институттары өз қызметін негізінен ұйымның заңдарға, белгілі бір ережелер мен ережелерге сәйкестігін бағалауға бағыттағанын атап өткен жөн. Бақылаудың бұл салалары ішкі мемлекеттік аудит агенттігі қызметінің едәуір бөлігін құрайды.

Алайда экономикалық өмір мен мемлекеттік басқару жүйесінің күрделілігіне байланысты қазіргі уақытта соңғысының рационализациясы мен дамуына, мемлекеттік мекемелер мен олардың бірлестіктерінің Қаржы-шаруашылық қызметінің әсеріне, әлеуметтік Мемлекеттік қаржы инвестицияларының әсеріне мемлекеттік бақылау жүзеге асырылуда мемлекеттік бағдарламалардың жалпы құнынан бюджет қаражатының үлесін төмендету жолдарын іздеу.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года, утверждена постановлением Правительства РК от 29.08.2014г. № 954.
2. Утибаев Б.С., Жунусова Р.М., Саткалиева В.А. Государственный бюджет. – Алматы: Экономика, 2006 г.
3. Бюджетный кодекс РК от 4.12.2008 года № 95-IV. *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.07.2020 г.)*
4. Закон «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28. 02 2007 года №234 – 111. *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.11.2020 г.)*
5. Закон Республики Казахстан «О государственных закупках» от 21 июля 2007 года № 303 *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.11.2015 г.)*
6. Правила внутреннего контроля в Республике Казахстан, утвержденные Постановлением правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2004 года № 1246.
7. Официальный сайт Счетного комитета об исполнении республиканского бюджета <http://www.esep.kz>.
8. Стандарты государственного финансового контроля от 7. октября 2004 года № 28, утвержденные Постановлением Счетного комитета по контролю за исполнением Республиканского бюджета Республики Казахстан.
9. Источник: <https://primeminister.kz/ru/news/po-itogam-8-mesyacev-2020-goda-v-gosudarstvennyy-byudzhets-postupilo-55-trln-tenge-dohodov-minfin-981746>

REFERENCES

1. The concept of development of the financial sector of the Republic of Kazakhstan until 2030, approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 29.08.2014 No. 954.
2. Utibayev B.S., Zhunusova R.M., Satkalieva V.A. State budget. – Almaty: Economics, 2006
3. Budget Code of the Republic of Kazakhstan dated 4.12.2008 No. 95-IV. *(with amendments and additions as of 07/19/2020)*

4. The Law "On Accounting and Financial Reporting" dated 28. 02 2007 No. 234 – 111. (with amendments and additions as of 11/15/2020)

5. The Law of the Republic of Kazakhstan "On Public Procurement" dated July 21, 2007 No. 303 (with amendments and additions as of 12.11.2015)

6. Internal control rules in the Republic of Kazakhstan approved by the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated November 30, 2004 No. 1246.

7. The official website of the Accounts Committee on the execution of the republican budget <http://www.esep.kz> .

8. Standards of State financial Control No. 28 dated October 7, 2004, approved by the Resolution of the Accounting Committee for Control over the Execution of the Republican Budget of the Republic of Kazakhstan.

9. Source: <https://primeminister.kz/ru/news/po-itogam-8-mesyacev-2020-goda-v-gosudarstvennyy-byudzheth-postupilo-55-trln-tenge-dohodov-minfin-981746>

УДК 94(560):355.48
МРНТИ 06.71.57

А.С. Асубаева, Г.К.Койшинова

Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

e-mail: aigul08.73@mail.ru, gaini_1964@mail.ru

РАЗВИТИЕ ТУРИСТКОЙ ОТРАСЛИ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ

Аннотация. В статье рассматриваются основные показатели развития туризма Казахстана за последние годы. А также пути совершенствования деятельности туристских предприятий. В мировой статистике, в странах с развитой туристической отраслью, туризм является одним из самых быстрорастущих секторов мировой экономики, темпы его роста примерно в два раза опережают темпы роста других отраслей экономики. Если провести сравнительный анализ, по эффекту отдачи вложенных инвестиций, то отрасль туризм – это реальный конкурент нефтяным магнатам. По мнению отраслевых экспертов, индустрия туризма в Казахстане переживает непростые времена и наблюдается недостаточное развитие туристической инфраструктуры, что оказывает существенное влияние на конкурентоспособность туристических направлений и объем туристических потоков, в связи с чем наблюдается отставание внутреннего туризма в уровне предоставляемого сервиса.

Ключевые слова: туризм, туристские предприятия, пандемия, 3D-тур.

A.S. Asubaeva, G.K.Koishinova

Sarsen Amanzholov EKV, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

e-mail: aigul08.73@mail.ru, gaini_1964@mail.ru

MODERN APPROACHES TO ADVERTISING IN TOURISM

Abstract. The article discusses the primary alarms of the growth of tourism in Kazakhstan in recent years. As well as ways to improve the activities of tourism enterprises. According to world statistics, in countries with a developed tourism industry, tourism is one of the fastest growing sectors of the world economy, its growth rates are about twice faster than the growth rates of other sectors of the economy. If we conduct a comparative analysis of the effect of return on investment, then the tourism industry is a real competitor to oil magnates. According to industry experts, the tourism industry in Kazakhstan is going through difficult times and there is insufficient development of tourism infrastructure, which has a significant impact on the competitiveness of tourist destinations and the volume of tourist flows, and therefore there is a lag in domestic tourism in the level of service provided.

Keywords: "tourism", "tourist enterprises", "pandemic", "3D tour".

ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕ ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУ

Аннотация. Мақалада соңғы жылдардағы Қазақстан туризмін дамытудың негізгі көрсеткіштері қарастырылады. Сондай-ақ Туристік кәсіпорындардың қызметін жетілдіру жолдары. Әлемдік статистикада, дамыған туристік саласы бар елдерде туризм әлемдік экономиканың ең жылдам дамып келе жатқан секторларының бірі болып табылады, оның өсу қарқыны экономиканың басқа салаларының өсу қарқынынан шамамен екі есе асып түседі. Егер салынған инвестициялардың қайтарымының әсері бойынша салыстырмалы талдау жүргізілсе, туризм саласы мұнай магнаттарына нақты бәсекелес болып табылады. Салалық сарапшылардың пікірінше, Қазақстандағы туризм индустриясы қиын кезеңдерді бастан өткеруде және туристік инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы байқалады, бұл туристік бағыттардың бәсекеге қабілеттілігіне және туристік ағындардың көлеміне айтарлықтай әсер етеді, осыған байланысты ұсынылатын сервис деңгейінде ішкі туризмнің артта қалуы байқалады.

Түйінді сөздер: туризм, туристік кәсіпорындар, пандемия, 3D тур.

Индустрия туризма в Республике Казахстан является одной из перспективных отраслей в будущем, требующая своего развития уже сейчас. Основной красной нитью развития сферы туризма в Казахстане является вложение инвестиций для современного высокоэффективного и высокотехнологического туристического умного комплекса. Наибольший удельный вес въездного туризма отмечается в городах Нур-Султан, Алматы. Выездной туризм скорее всего характерен в мертвых городах и в Алматинской, Карагандинской и Северо-Западно-Казахстанской областях республики. Внутренний туризм в основном развит в городах Астана, Алматы, Восточно-Казахстанской, Карагандинской, Алматинской и Акмолинской областях. Целями туристических поездок в эти страны являются в основном деловые и профессиональные цели, досуг, отдых и шопинг.

В мировой статистике, в странах с развитой туристической отраслью, туризм является одним из самых быстрорастущих секторов мировой экономики, темпы его роста примерно в два раза опережают темпы роста других отраслей экономики. Если провести сравнительный анализ, по эффекту отдачи вложенных инвестиций, то отрасль туризм – это реальный конкурент нефтяным магнатам.

По статистическим данным удельный вес туризма составляет примерно 10% мирового валового продукта, т.е. примерно 1/3 часть всех произведенных товаров и услуг за год, так почему бы не развить его в нашей стране, 30 % всех оказанных в мире экспорта услуг, что тоже составляет примерно 1/3 часть экспортированных услуг за рубеж, 7 % от всех мировых инвестиций, что означает, что доля мировых инвестиций составляет 7% в то время когда доля мирового валового продукта 10%, эффективность вложений явная, 10 % рабочих

мест, т.е. 1% рабочего места производит 1% валового продукта и 5 % всех налоговых поступлений, что развивая его в будущем, объем налоговых поступлений тоже прогрессивно будет расти [1].

Для наглядной иллюстрации сравним, что в среднем, чтобы получить доход, получаемый от одного иностранного туриста, придется экспортировать на мировой рынок примерно 9 тонн угля или 15 тонн нефти, или 2 тонны конкурентоспособной твердой пшеницы. Хотя продажа угля, нефти, пшеницы или другого сырья истощает энергетические богатства недр страны, а туризм наоборот, работает на возобновление, создание, преумножение ресурсов. Каждый иностранный турист, приезжающий в страну, оставляет в нашей стране в среднем примерно 20 долларов США ежедневно, за день – 8ч умножаем на 20 долларов, получается 160 долларов или 80 тысяч тенге, приехавшие 30 туристов создают ВВП 1 рабочего места.

Конечным продуктом сферы туризма является услуга, она может быть осязаема только в момент потребления услуги, например во время турпоездки в другой стране. То есть туризм – это сегмент внешней экономической торговли, он входит в экспортно-импортные сделки с услугами, она как бы «невидимая рука» экспорта. Особенностью турпродукта является то, что чтобы получить эффект от турпутешествия, нужно потребителю экспортироваться в районы, рекреационных ресурсов, и там увидеть, услышать или почувствовать всю духовную уникальность этого исторического места.

Сейчас во время развития высоко-технологических ресурсов туризм является одним из высокоэффективных отраслей отдачи от инвестиционных вложений в мире. Таким образом, на ее долю приходится около 7% вложений мирового капитала, входит в тройку лидеров по доходности, уступая доходам отраслей от экспорта нефти, нефтепродуктов и автомобилей.

По статистическим прогнозам Всемирной туристской организации ООН, к 2030 году прогнозируется, что 1,8 миллиарда людей будут совершать турпоходы по знаменитым городам, высоко популярным и хорошо себя зарекомендовавшим курортам, историческим памятникам и местам культуры, причем доходы от сферы гостиничных и туристических услуг возрастут до 2 триллионов долларов, и вся эта услуга будет предоставлена 550 миллионами наемными работниками туризма.

Для оценки конкурентоспособности рынка туристических услуг необходимо провести анализ основных показателей туристской сферы в Казахстане.

Таблица 1-Ключевые показатели развития туризма

Показатели	2016г.	2017г.	2018г.	2019г.	2020г.
Валовая добавленная стоимость отрасли туризма, млрд. тенге	558,8	688,2	784,0	821,5	-

Удельный вес валовой добавленной стоимости отрасли туризма в ВВП страны, процент	1,2	1,3	1,3	1,2	-
Всего мест размещения, единиц	2 754	2 987	3 322	3 592	3 514
Всего санаторно курортных организаций, единиц	1 54	144	145	1 45	1 53
туристских фирм	7,2	7,3	7,4	7,4	7,8
мест размещения	2 6,5	27,6	29,2	3 0,0	2 6,3
санаторно- курортных организаций	1 0,0	9,6	8,0	8,8	8,6
туристских фирм	9 4 465	108 152	95 341	1 09 265	9 5 959
мест размещения	1 12 582	118 606	124 217	1 33 240	1 35 957
санаторно- курортных организаций	8 3 385	88 163	90 658	1 02 654	1 14 386
<i>Примечание: составлено на основе данных stat.gov.kz</i>					

По вышеуказанной таблицы мы видим основные индикаторы развития туризма в Казахстане. Как видно на таблице, показатель валовой добавленной стоимости отрасли туризма, растет с каждым годом, так если в 2016 году было 558,8 млрд. тг, то в 2019 году этот показатель достиг до 821,5 млрд. тг. В рисунке ниже мы можем увидеть количество мест размещения за рассматриваемый период[2]:

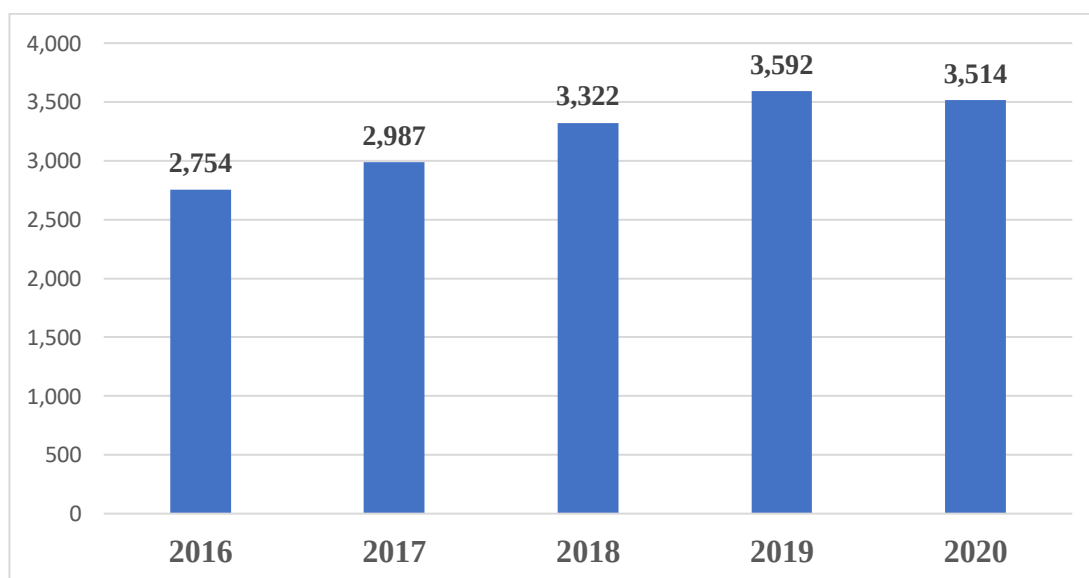

Рисунок 1 - Количество мест размещения, единиц

По вышеуказанному рисунку видно, что количество мест размещения показало наивысший показатель в 2019 году, так если в 2019 было 3594

количество мест размещения, то в 2020 этот показатель снизился до 3514 единиц, это в первую очередь, может быть связано с пандемией коронавируса, когда многие предприятия прекратили свою деятельность из-за кризиса. В этой связи имеет большое значение всего туристов по въездному и выездному туризму.

Таблица 2 - Всего туристов по въездному и выездному туризму, человек

Индикаторы	2016	2017	2018	2019	2020
Число туристов по выездному туризму	9 755 593	10 260 813	10 646 241	10 707 270	2 865 004
в т. ч.:					
страны входящие в союз независимых государств	8 958 939	9 257 951	9 549 292	9 476 722	2 447 409
страны не входящие в союз независимых государств	796 654	1 002 862	1 096 949	1 230 548	417 595
Число туристов по въездному туризму	6 509 390	7 701 196	8 789 314	8 514 989	2 034 753
в т. ч.:					
страны входящие в союз независимых государств	5 935 690	7 060 630	8 177 101	7 818 399	1 865 297
страны не входящие в союз независимых государств	573 700	640 566	612 213	696 590	169 456
<i>Примечание: составлено на основе данных stat.gov.kz</i>					

По вышеуказанной таблице видно, что количество посетителей по выездному туризму больше, чем количество посетителей по въездному туризму. Основное количество посетителей и выезжающих приезжают или уезжают в страны СНГ. Так, в 2020 году в страны СНГ выезжали 2 447 409 человек, также приехали из стран СНГ 1 865 297 человек [3].

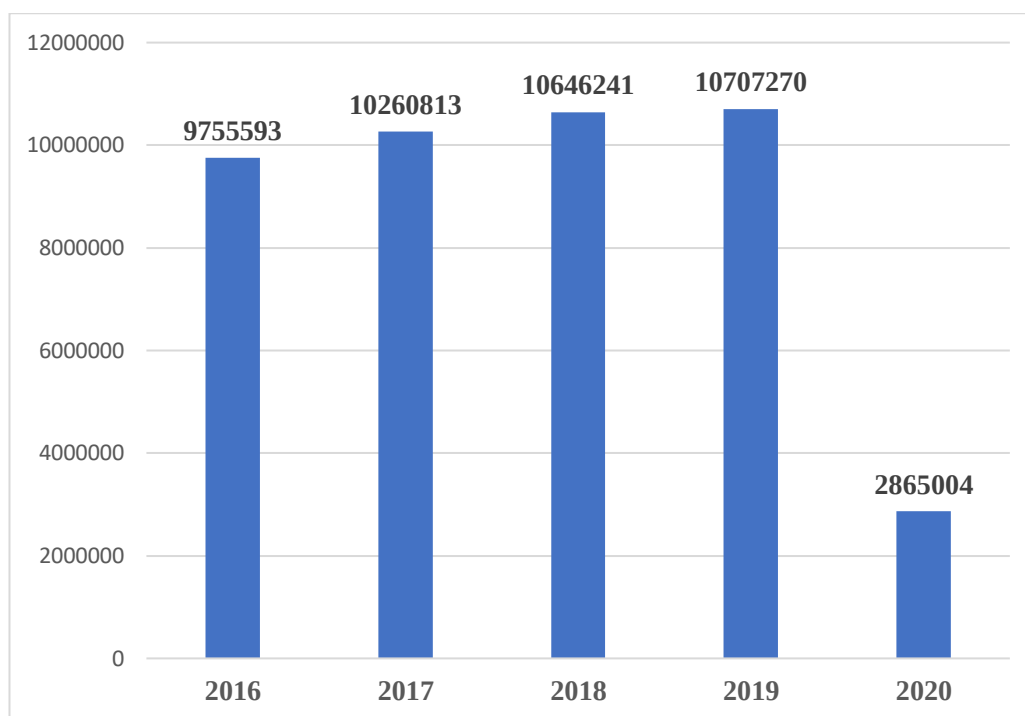

Рисунок 2 – Число туристов по выездному туризму

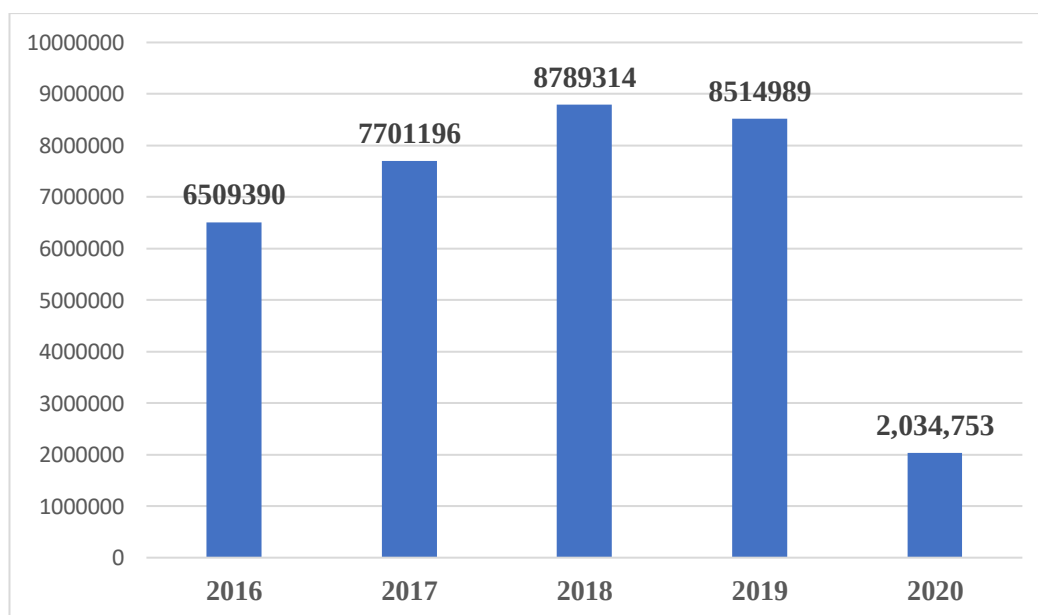

Рисунок 3 - Число туристов по въездному туризму

Число туристов по въездному туризму явно снизился с 8514989 туристов в 2019 году до 2034753 туристов в 2020 году. Это произошло в результате прямой зависимости от мировой пандемии коронавируса.

Доходы международного туризма - это затраты иностранных въезжающих туристов, он содержит в себе оплату национальным перевозчикам за международные перевозки. Это также квитанции по предоплате, за товары или услуги, оказанные в стране путешествия. А также квитанции туристов в день оказания услуги. Данные приведены в текущих долларах США.

Таблица 3 - Индекс физического объема услуг по организации проживания в разрезе видов экономической деятельности, в процентах к предыдущему году

Показатели	2016г.	2017г.	2018г.	2019г.	2020г.
Оказание услуг по временному проживанию	108,8	126,2	92,6	112,6	54,2
Оказание услуг гостиницами и подобными местами для проживания	107,0	125,4	89,6	112,0	55,7
Оказание жилья на выходные дни и прочие периоды краткосрочного проживания	131,3	133,0	116,6	113,9	42,3
Оказание услуг кемпингами, стоянками для автофургонов и автоприцепов для жилья	187,8	140,3	158,3	161,9	53,6
Оказание услуг прочими местами для проживания	70,2	137,1	124,3	155,6	90,0
<i>Примечание: составлено на основе данных stat.gov.kz</i>					

Статистика туризма Казахстана за 2019 год составила 2 922 000 000,00, что на 10,22% больше, чем в 2018 году.

Статистика туризма Казахстана за 2018 год составила 2 651 000 000,00, что на 12,52% больше, чем в 2017 году.

Статистика туризма Казахстана за 2017 год составила 2 356 000 000,00, что на 15,6% больше, чем в 2016 году.

Статистика туризма Казахстана за 2016 год составила 2 038 000 000,00, что на 11,18% больше, чем в 2015 году.

Наличие и комфортабельность мест размещения играет важную роль при выборе дестинации для поездки. Их количество и уровень сервиса ощутимо содействуют на объем туристического потока внутри и за пределами страны.

По официальным статистическим данным, в 2017 году число мест размещения в Казахстане было 2 987 единиц (темп роста – 108,4%), в них было 65 791 номер (темп роста – 108,8%), в то время, как одновременно вместимость была 152 601 койко-место (ИКИ – 110,5%).

В 2019 году 6,3 миллиона посетителей были обслужены отелями и другими объектами размещения, а 1,2 миллиона человек были обслужены курортными зонами. К концу 2019 года количество единиц размещения достигло 3592, из которых 2095 единиц были отелями, а 1497 единиц - другими местами для размещения; 250 отелей имеют звездную категорию, наибольшую долю составляют 3- и 4-звездочные отели. На отели с 5 звездами приходится 12% гостиничных удобств, а на отели с 1 звездой приходится 5%.

В момент предоставления услуг туристические компании вынуждены решать ряд внутренних и внешних проблем, которые оказывают непосредственное влияние на результат их работы, и без принципа точно вовремя и грамотного их решения будущее развитие туристической отрасли было бы затруднено. По мнению отраслевых экспертов, наибольшее влияние на

развитие туристического сектора оказывают две группы проблем: инфраструктура, качество обслуживания и персонал.

Развитие туристической инфраструктуры на конец 2019 года характеризовалось тем, что в Казахстане насчитывалось 2095 гостиниц, 84 дома отдыха, 80 курортов, 52 туристических лагеря, 42 кемпинга и мотеля.

Культурно-развлекательная программа предлагает туристам 250 музеев, 154 парка культуры и отдыха, 101 кинотеатр, 65 театров, 36 концертных организаций, 18 зоопарков и 3 цирка. В то же время здесь около 3 музеев, 2 парков, 1 кинотеатр, а театров, зоопарков и цирков меньше одного.

Эксперты отмечают, что очень важно заниматься развитием туристических направлений, транспортной и культурной инфраструктуры, охраной окружающей среды, расширением спектра предоставляемых услуг и привлечением клиентов.

Транспортная инфраструктура характеризуется следующими показателями оснащенности: на 1000 км² территории страны приходится 35,3 км дорог, из которых 30,5 км, т.е. большая часть, со сплошным покрытием. Объекты сельского или горного туризма в основном не обеспечены качественными подъездными дорогами.

По мнению экспертов, низкое качество сервиса, предоставляемого туристическими службами, является второй по значимости проблемой в отрасли.

Также на данный момент, по мнению экспертов, туристическая отрасль испытывает острую нехватку квалифицированных кадров.

В 2013 году в Казахстане принята новая концепция создания впечатлений как основы продукта индустрии туризма. Новое послание *discover and explore* предлагает туристам уникальную потребительскую ценность: “Выбирайте Казахстан, потому что только здесь вы найдете разнообразие национальностей, религий, культуры и языков, кухни, природы и климата, исторических и священных мест и получите уникальное впечатление (опыт)”. Новый продукт основан на развитии национальной модели гостеприимства. По данным национальной компании “Kazakh Tourism”, из посетивших страну туристов 65,6% отметили особую гостеприимную атмосферу, 81% - интересную историю и самобытную культуру, 66% - приключения, а 53% - горный туризм.

Во время пандемии туристическая отрасль потеряла миллиарды, но интерес и спрос на внутренние путешествия выросли. В 2021 году Казахстан поставил рекорд по внутреннему туризму. По данным Kazakh Tourism, внутри страны путешествовало 6,9 млн человек.

На сегодняшний день наиболее развитым регионом экотуризма является Алматинская область. Этот регион готов и принимает наибольшее количество туристов. Проходит тур «Золотое ожерелье Алматинской области». Его также называют Семиречьем. В тур включены национальные парки, озеро Кольсай, озеро Каинды, Чарынское ущелье, Национальный парк Заилийский Алатау. Именно поэтому сюда приезжает много туристов. Большой потенциал имеет Щучинско-Боровская курортная зона. Сегодня Боровое привлекает множество туристов. Это не экотуризм. Но в нем есть элементы - люди приезжают отдохнуть на природе, покататься на лошадях и попить кумыс.

Потенциал Восточно-Казахстанской области слишком высок. Однако, поскольку жилье доступно не везде, оно только начинает развиваться в регионе

В современное время особое внимание оказывается Туркестанской области, именно городу Туркестан. Запуск аэропорта планируется в следующем году. Это будет основным драйвером развития. Сегодняшний наплыв гостей в Туркестан обусловлен городом Шымкент. Многие туристы приезжают днем или едут по святым местам. Основная задача – позволить людям приехать в Туркестан, чтобы обеспечить ночлег на несколько дней, растратить здесь свои деньги, приобрести сувениры и сходить в рестораны. Сейчас создается база для него. Помимо аэропорта строятся гостиницы, после чего необходимо наладить регулярное железнодорожное и автобусное сообщение. Важно понимать, что города Туркестан и Шымкент в любом случае будут развиваться вместе.

Горнолыжный туризм развит в Алматинской и Восточно-Казахстанской областях. Мы видим посетителей как из казахстанцев, так и из иностранцев. Следует отметить, что больше интересуются людьми из стран, где нет зимы. Родом из Малайзии, Индии. Сегодня безвизовый режим открыт еще с 12 странами. Это страны Юго-Восточной Азии, Филиппины, Индонезия, Ближний Восток, Саудовская Аравия, Катар и ОАЭ. Это страны, где вообще нет снега.

По мнению отраслевых экспертов, индустрия туризма в Казахстане переживает непростые времена и наблюдается недостаточное развитие туристической инфраструктуры, что оказывает существенное влияние на конкурентоспособность туристических направлений и объем туристических потоков, в связи с чем наблюдается отставание внутреннего туризма в уровне предоставляемого сервиса.

Хотя туристические направления Казахстана еще не широко представлены на мировом туристическом рынке, но, обладая уникальными природными ресурсами и объектами культурного и исторического наследия, страна обладает большим потенциалом для того, чтобы занять достойное место в мировом туризме.

Информационные технологии на рынке туристических услуг определяют уровень развития современной цивилизации и мировой экономики. В связи с этим у любого общества возникает насущная потребность в обеспечении системы профессионального образования в области информационных технологий в туризме, соответствующий современным вызовам развития информационного общества. Всемирный уровень развития информационных систем подвела к новому осмыслению требований подготовки специалистов в сфере информационных технологий в туризме, вынудило потребность реформационной модернизации.

В настоящих условиях государственная политика Республики Казахстан в области образования нацелена на подготовку специалистов с высокообразованным, креативным, творческим и критически думающим информационным оснащением, умеющих комплексно, всецело анализировать и составлять сложные компьютерные проекты используя современный мировой уровень развития информационных технологий в туризме.

В целях привлечения туристов и иностранных гостей в целом, ознакомления с нашими достопримечательностями и туристскими услугами, их быстрой и удобной доставки потребителю, а также экономии времени государство использует ряд новых современных информационных технологий.

Одной из современных информационных технологий – виртуальным 3D-турам – в последнее время уделяется большое внимание. Это связано с тем, что он предоставляет множество возможностей и преимуществ для многих рабочих мест и туристических услуг по всему миру. Виртуальные 3D туры, которые развиваются в Казахстане с 2012 года и используются до сих пор, используются многими рабочими местами, туристическими агентствами и туристическими агентствами. Для того, чтобы создать эту современную информационную технологию, сделать 3D изображения и загрузить их на сайты, через эти сайты необходима всяческая помощь ИТ-специалистов.

Споры среди потребителей растут день ото дня. Реклама уже не та, что раньше, то есть туристический бизнес требует много энергии и энтузиазма. Многие важные решения принимаются онлайн. Нужны новые методы, чтобы завоевать потребителей.

Сегодня развивающиеся туристические предприятия, торговые центры, выставочные залы, предприятия и другие компании увеличивают свои доходы за счет этого виртуального 3D-тура.

Потребность в виртуальном туре для туристических агентств – новый способ рекламы. Не секрет, что многие пользователи выбирают турагентства через Интернет. Конечно, виртуальный тур позволяет увидеть туристические предприятия и офисы недалеко от компьютера. Это позволяет ограничить расстояние между пользователями сайта и туристическими агентствами до компании, которую вы хотите посетить. На основе размещенных на сайтах виртуальных туров доверие потребителей укрепит, а количество посетителей увеличится.

Поэтому данный вид тура является отличным инструментом для развития туристских предприятий несмотря на ограничительные меры и устранение существующих недостатков современных информационных технологий является одним из больших шагов в развитии ситуации на рынке туристических услуг Республики Казахстан.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1) Плохих Р. Развитие туристической отрасли экономики Казахстана: теоретико-методологические основы и регулирование деятельности // Туризм в Казахстане: проблемы и перспективы: V Международная научно-практическая конференция, Кафедра географии рекреации и туризма, факультет географии и экологических наук, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, 9-11 октября 2014 г. (Алматы, Казахстан). Алматы, 2020. 142 р.

2) Туризм Казахстана: Статистический сборник / Под ред. Н.Н. Айдапкелова Н.С. – Астана: Комитет по статистике, 2020.

3) По данным Госстатагентства, в Казахстане наблюдается уверенный рост туристической отрасли, http://www.zakon.kz/top_news/4504396-po-dannym-gosstatagentstva-v.html.

Қ.Ж. Шолпанбаева *¹, А.А.Сақтаева М.А.Ордабаева

¹Аманжолов университеті, Өскемен қ., Қазақстан

*e-mail: kanshaim.sholpanbaeva@mail.ru;

РЕЗЕРВТЕР АУДИТІНІҢ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Зерттеу мақсаты түгендеу аудитін жоспарлаудың дәйектілігі мен процесін көрсету болып табылады, өйткені бухгалтерлік есеп деректерінің түпнұсқалығын, есепке алудың, сақтаудың және қорларды пайдалану тиімділігінің нақты жағдайын тексеру аудиттің мақсаттарын анықтайды.

Зерттеу әдістемесі – Зерттеу сипаттамалық әдісті, салыстырмалы талдауды және жалпылауды қолдана отырып жүргізілді.

Зерттеудің өзектілігі (құндылығы)– олардың маңыздылығына байланысты. Тең технологиялық мүмкіндіктері бар нарықтық экономика жағдайында бәсекелестіктің күшеюі әр ұйым ішіндегі қорларды басқару тетігін жетілдіру арқылы бәсекеге қабілеттілікті арттыру резервтерін іздеу мәселесін өткір қойып отыр

Зерттеу нәтижелері – АХС-қа сәйкес қорлар аудиті кезінде аудитор материалдарды кіріске алудың уақтылығы мен толықтығына, оларды өндіріске, кәсіпорынның басқа бөлімшелеріне және басқа жаққа жіберудің дұрыс ресімделгеніне көз жеткізуге міндетті. Қорлар қаржылық есеп беру үшін маңызды болғандықтан (қорлар активтің едәуір бөлігін құраса), аудитор олардың болуы мен жай-күйін растайтын айтарлықтай аудиторлық дәлелдер алуы керек.

Түйін сөздер: Аудит, босалқы қорлар, аудиторлық бақылау, резервтер, ҚЕХС шикізат, өндірістік қызмет

Қ.Ж. Шолпанбаева *¹, А.А.Сақтаева М.А.Ордабаева

¹ Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова,

г. Усть-Каменогорск, Казахстан

*e-mail: kanshaim.sholpanbaeva@mail.ru;

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ АУДИТА ЗАПАСОВ

Цель исследования – показать последовательность и процесс планирования аудита запасов, так как проверка подлинности данных бухгалтерской отчетности, реального состояния учета, хранения и эффективности использования запасов определяет цели аудиторской проверки.

Методология – исследование проведено с использованием описательного метода, сравнительного анализа и обобщения. Источниками исследования послужили научные статьи по проблемам аудита запасов

Оригинальность (ценность) исследования – аудита запасов обусловлена их значимостью. Обострение конкурентной борьбы в условиях рыночной

экономики при равных технологических возможностях остро ставит вопрос о поисках резервов повышения конкурентоспособности за счет совершенствования механизма управления запасами внутри каждой организации.

Результаты исследования – В соответствии с МСА при аудите запасов аудитор обязан удостовериться в своевременности и полноте оприходования материалов, правильности оформления отпуска их на производство, в другие подразделения предприятия и на сторону. Так как запасы существенны для финансовой отчетности (когда запасы составляют значительную часть актива), то аудитор должен получить достаточно существенные аудиторские доказательства, подтверждающие их наличие и состояние.

Ключевые слова: Аудит, запасы, аудиторский контроль, резервы, МСФО сырье, производственная деятельность

K.Z. Sholpanbaeva *¹, A.A. Saktayeva M.A.Ordabaeva

¹S. Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-kamenogorsk Kazakhstan

*e-mail: kanshaim.sholpanbaeva@mail.ru;

IMPROVING THE INVENTORY AUDIT METHODOLOGY

Abstract

Purpose of the study –is to show the sequence and process of planning an inventory audit, since the verification of the authenticity of accounting data, the real state of accounting, storage and efficiency of inventory use determines the objectives of the audit.

Methodology – the study was conducted using a descriptive method, comparative analysis and generalization. The sources of the research were scientific articles on the problems of inventory audit

Originality (value) of research –audit study is due to their significance. The intensification of competition in a market economy with equal technological capabilities sharply raises the question of finding reserves to increase competitiveness by improving the mechanism of inventory management within each organization.

Research results – In accordance with the ISA, when auditing stocks, the auditor is obliged to verify the timeliness and completeness of the registration of materials, the correctness of their release to production, to other divisions of the enterprise and to the side. Since reserves are essential for financial statements (when reserves make up a significant part of an asset), the auditor must obtain sufficiently substantial audit evidence confirming their existence and condition.

Keyword– Audit, stocks, audit control, reserves, IFRS raw materials, production activities

ҚІРІСПЕ

Босалқыларды тексеру әдетте аудиттің негізгі бөлігі ретінде олардың мөлшері айтарлықтай мәнді құрайтын кәсіпорындарда қарастырылады. Ерекшеліктер банктер мен қаржылық қызметтерді ұсынатын компаниялар болып

табылады. Резервтер туралы мәліметтердің санын немесе бағалауын әдейі немесе кездейсоқ бұрмалау кәсіпорынның қаржылық нәтижелеріне де (себебі бұл өткізу құнын анықтауға әсер етеді) және жалпы балансқа әсер етеді, мұнда құндылықтар резервтер жалпы өтімділік көрсеткішінің мәніне тікелей әсер етеді (себебі сатылған өнімнің (тауарлардың, жұмыстардың, қызметтердің) құнын асыра бағалау баланстағы қорлардың төмен бағалануына әкеледі).

Сонымен қатар, резервтердің саны, жағдайы және бағалануы туралы объективті ақпараттың болмауы ұйымның қаржылық жағдайына теріс әсер етеді, өйткені, біріншіден, әкімшіліктің өз қызметін тиісті түрде жоспарлауға мүмкіндігі жоқ, екіншіден, резервтердің көрсеткіштері. кәсіпорынның қаржылық жағдайы бұрмаланған, ал есептілікті сыртқы пайдаланушылар (кредиторлар, банктер, инвесторлар) ұйымның табыстылығы мен төлем қабілеттілігін объективті түрде бағалай алмайды; үшіншіден, салықтардың бұрмалануы байқалады (мысалы, табыс салығы, бұл айыппұлдар салу және ұйымның қаржылық жағдайын нашарлату).

Сондықтан, жұмыста қорлардың қозғалысының құжаттамасын тексеру және заттай түрдегі қор қалдықтарының болуын растау әдістемесіне назар аударылады.

Кәсіпорындардың тағдыры және олардың қаржылық жағдайы тауарлық-материалдық қорларды басқарудың тиімділігіне (көлемі, құрылымы, айналым жылдамдығы және т.б.) тікелей байланысты екені белгілі. Осыған байланысты «өтімді емес, қиын өткізілетін тауарлық-материалдық қорлардың болуы... айналым қаражатының айналымының баяулауына әкеледі және кәсіпорынның қаржылық жағдайына кері әсерін тигізеді». Аудиторлық бақылау бақылау жүйелерінің бірі бола отырып, сенімді ақпарат көзі болып табылады, онсыз қорларды тиімді басқару мүмкін емес.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ

Ұлыбританияның Бухгалтерлік есеп тәжірибесі жөніндегі комитеті шығарған «Жоспарлау» стандарттары туралы есебіне сәйкес, аудит жоспарлаудан басталуы керек. Р.Адамстың пікірінше, аудитті жоспарлау – бұл аудитті барынша ұтымды орындауға және бір уақытта мүмкіндік беретін процесс. маңызды нүктелерді анықтамау қаупін азайтыңыз, өйткені алдын ала:

1) қандай сынақтарды және қандай көлемде жүргізу керектігі, сондай-ақ қажет емес сынақтар анықталады;

2) қаржылық есеп берудің маңызды баптары, яғни олардың есептілікте дұрыс көрсетілмеу тәуекелі неғұрлым жоғары болатын баптары анықталған. Бұл тауарлық-материалдық құндылықтарға тікелей қатысты;

3) аудиторлық топтың саны мен құрамы нақты тапсырмаларды орындау үшін жоспарланған, атап айтқанда, қарапайым техникалық жұмыстар кіші қызметкерлерге, ал пәнді терең білу мен тәжірибені қажет ететін сынақтар үлкендерге жүктеледі. Аудитор әрқашан жоспарға жауапты (ол клиентті тартуға дайындалуымен мүмкін болғанына қарамастан).

Клиентпен келісілген, оларды тапсыру мерзімін көрсете отырып, аудитке қажет болатын құжаттар мен кестелердің тізімін жасау жақсы тәжірибе болып табылады. Бұл тізім әрбір клиент үшін оның қызметі туралы ақпарат негізінде

және стандартты тізім негізінде есепті жылға қаржылық есеп беру жобасы негізінде жеке әзірленеді. Мұндай тізім тексерілетін кәсіпорынның бухгалтериясына аудитке дайындалуға мүмкіндік береді, сыртқы аудит жүргізу уақытын және кәсіпорынның аудит үшін төлейтін сомасын қысқартады.

Жоспарлау кезеңінің жиынтық құжаты Аудитті жоспарлау есебі болып табылады, онда келесі мәселелер көрсетіледі: өткен жылмен салыстырғанда орындалған жұмыс көлемінің өзгеруі, аудиторлық есеп беру мерзімі, жоспарлау кезінде анықталған маңызды мәселелер және жоғары тәуекелді аймақтар. кезең, кәсіпорын құрылымындағы өзгерістер, есеп және бақылау жүйелері, аудит стратегиясы, берілген клиент үшін маңыздылық деңгейін есептеу. Аудитті жоспарлау есебін серіктес аудит басталғанға дейін бекітеді.

Схема бойынша жоспарлау процесі Е.А. Аренс пен Дж.Лоббек келесілерді ұсынады:

1) Алдын ала жоспарлау (клиенттерді таңдау, аудиттің мақсаттарын және қаржылық есептілікті ықтимал пайдаланушыларды анықтау, аудит жүргізу үшін персоналды іріктеу, келісім-шартты жасау рәсімдері);

2) Жалпы ақпаратты шолу (клиенттің саласымен және бизнесімен танысу; кәсіпорын мен қызметтік үй-жайды тексеру, компания саясатын қарастыру; мүдделі тұлғаларды анықтау; мамандарды тарту қажеттілігін бағалау);

3) Клиенттің заңды міндеттері туралы ақпарат жинау (құрылтай құжаттарын, отырыс хаттамаларын, материалдық шарттарды зерделеу)

4) Маңыздылықты, аудиторлық тәуекелді, кәсіпкерлікті бағалау тәуекел және ішкі тәуекел;

5) Ішкі бақылау жүйесімен танысу және бақылау тәуекелін бағалау;

6) Аудиттің жалпы жоспарын және аудит бағдарламасын әзірлеу.

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ МЕН ТАЛДАУ

Шикізаттың, материалдардың, отынның, қосалқы бөлшектердің және басқа материалдардың қауіпсіздігі мен дұрыс пайдаланылуын тексеру

«Қорлар» (1300-1350) бөлімшесінің шоттарында есепке алынған мәндер, АХС сәйкес бақылаудың өзіндік арнайы әдістері мен әдістері қолданылады.

Резервтер аудитінің аналитикалық процедуралары 1-кестеде көрсетілген.

Түгендеу аудитінің мақсаты сақталуын, дұрыс пайдаланылуын және бухгалтерлік есептің дұрыс ұйымдастырылуын, бағалауды және өзіндік құнға енгізуді қамтамасыз ету болып табылады. Материалдық-техникалық қамтамасыз ету жоспары, өтінімдер, шикізат пен материалдарды жеткізуге жасалған келісім-шарттар, материалдық ресурстардың бар болуы және пайдаланылуы және өндіріс шығындары туралы статистикалық есеп беру нысандары, материалдық-техникалық қамтамасыз ету бөлімінің жедел деректері, қорлар аудиті үшін ақпарат көздері болып табылады. материалдық ресурстардың түсуі, жұмсалуды және қалдықтары бойынша аналитикалық есеп, қаржылық есеп беру және т.б.

Кесте 1 – Аналитикалық процедуралар (цикл – қорлар және қоймалар)

Аналитикалық процедура	Ықтимал бұрмалау
------------------------	------------------

Жалпы пайданың пайызын өткен жылдардағы сәйкес ақпаратпен салыстыру	Тауарлы-материалдық қорларды және сатылған өнімнің өзіндік құнын асыра немесе төмен бағалау
Тауарлы-материалдық қор айналымын (сатылған өнімнің өзіндік құнын орташа қорларға бөлу) өткен айлардағы сәйкес ақпаратпен (өндіріс желісі бойынша) салыстыру .	Тауарлы-материалдық қорлар мен сатылған өнімнің өзіндік құнына әсер ететін ескірген қорлар. Артық немесе аз есептелген қорлар
Тауарлы-материалдық қорлар бірлігінің құнын өткен жылдардағы тиісті ақпаратпен салыстыру.	Тауарлы-материалдық қорлар мен сатылған өнімнің өзіндік құнына әсер ететін тауарлық-материалдық қорлар бірлігінің құнын асыра немесе төмен бағалау
Тауарлы-материалдық қорлардың жалпы құнын өткен жылдардағы сәйкес ақпаратпен салыстыру.	Компиляциядағы бұрмаланулар; Өндіріс бірлігінің өзіндік құнының мөлшерінде немесе сатылған өнімнің өзіндік құнына әсер ететін жалпы құндағы
Ағымдағы жылдағы өндіріс шығындарын өткен жылдардағы сәйкес ақпаратпен салыстыру (көлемнің өзгеруіне түзетілетін айнымалы шығындар)	Тауарлы-материалдық қорлар бірлігінің өзіндік құнындағы бұрмаланулар, әсіресе тікелей еңбек шығындары және тауарлық-материалдық қорлар мен сатылған өнімнің өзіндік құнына әсер ететін өндірістік үстеме шығындар

Жұмыс жоспарының негізінде тексеру басталғанға дейін тексеру тобының басшысы аудиторлық бағдарламаны құрастырады, онда мыналар көрсетіледі: клиент-кәсіпорын жұмысының негізгі бағыттары және тексерілетін бухгалтерлік есеп бөлімдері; әрбір учаске бойынша тексеру сипаты (үздіксіз, таңдамалы); тексеру әдістері, сондай-ақ әрбір бөлім бойынша (нақты, құжаттық, аналитикалық сынақтар және т.б.), аудиторларға жауапкершіліктерді тағайындау, жұмысты аяқтау мерзімдері, жұмыс құжаттарын өңдеу тәртібі.

Аудит бағдарламасы шын мәнінде аудит жоспарының егжей-тегжейлі әзірлемесі болып табылады, өйткені онда кәсіпорын қызметінің тексерілетін бағыттарының тізбесі (бухгалтерлік есеп бөлімдері), олардың әрқайсысын тексеру процедуралары, әрбір бөлім бойынша жауапты орындаушылар және басталу және аяқталу мерзімдері көрсетіледі. жұмыстың.

Құжатталған бағдарлама бір мезгілде жеке аудиторлардың топ құрамындағы тапсырмаларды орындауын бақылау құралы, сондай-ақ олардың жұмысының сапасын арттыру құралы ретінде қызмет етеді. Функционалдық аудиттің жұмыс бағдарламасында материалдық құндылықтардың қоймалары мен сақтау орындарын олардың мақсаты бойынша пайдалануға жарамдылығын анықтау мақсатында тексеру бөлек қарастырылған; өрт қауіпсіздігі ережелерін

сақтау; дабылдардың, салмақ қондырғыларының және басқа да өлшеу құралдарының болуы.

Бұл ретте материалдардың өндіріске жіберілу жүйесі, олардың санын анықтаудың дұрыстығы, цех бастықтары тарапынан бақылаудың жай-күйі, тиісті бастапқы және жиынтық құжаттарда шығаруды көрсетудің уақытылылығы мен дұрыстығы тексеріледі. .

Біздің ойымызша, резервтерді 1-суретте көрсетілген реттілікпен тексеру орынды.

Тауарлы-материалдық қорларды бақылаудың құрамдас бөлігі болып табылады. Қойма есебіндегі негізгі бұзушылықтар материалдық құндылықтардың түрлері бойынша теріс қойма қалдықтарының («қызыл баланс») болуы, жеке кіріс құжаттары бойынша материалдарды қабылдау туралы жазбалардың болмауы, қоймалық есеп карточкаларының деректеріндегі сәйкессіздіктер, артық бағалау болып табылады. есептен шығарылған құжаттар санының, қалдықтардың қате есептелуі.

Тауарлы-материалдық қорларды тексеру реті:

- 1) Тауарлық-материалдық құндылықтарды зерттеу
- 2) Соңғы есепті күндегі қорлардың құрамын талдау
- 3) Торларды қабылдау, жұмсау және есептен шығару, тасымалдау шығындары және оларды бөлу жөніндегі операцияларды құжаттамалық тексеру.
- 4) Тауарлы-материалдық қорлардың аналитикалық және синтетикалық есебінің жай-күйін тексеру
- 5) Қорларды түгендеудің уақытылы және дұрыс жүргізілуін тексеру

Материалдық құндылықтардың сақталуын қамтамасыз етудің міндетті шарты дұрыс ұйымдастырылған күзет болып табылады.

Қауіпсіздік жағдайының функционалдық аудиті материалдық құндылықтарды әкелу мен әкетуге ішкі бақылаудың қолданыстағы жүйесін, күзет қызметкерлерінің рұқсатнамаларды беру мен тіркеудің белгіленген тәртібін сақтауын кенеттен тексеруден, олардың пайдаланылған рұқсаттамаларды бухгалтерияға қайтару уақытылылығы, басқа да шарттарды орындау. Бұл жерде әртүрлі заңбұзушылықтар бар: материалдық құндылықтарды сол жолда екі рет әкету; құқығы жоқ адам қол қойған рұқсаттамаларда.

Цехтардың өндірістік қызметінде бұзушылықтар мен теріс пайдаланулар анықталған кезде бақылау көздері ретінде рұқсаттамалар қолданылады. Олардың деректері шот-фактураларда, этикеткаларда және басқа ілеспе құжаттарда көрсетілген экспортталған құндылықтардың нақты санымен, ассортиментімен, сапасымен және құнымен салыстырылады. Тауарлы-материалдық қорлардың қауіпсіздігін бақылау кәсіпорын жүргізген тауарлық-материалдық қорлардың уақытылы, толық және дұрыс жүргізілуін тексеруді қамтиды.

Қысқа мерзімді активтердің баптары бойынша мәліметтерді тексеру кезінде бухгалтерлік баланстың, Бас кітаптың, тапсырыс журналдарының және басқа есеп регистрлерінің деректері арасында сәйкестендірудің болуы анықталады: синтетикалық және аналитикалық ақпараттың сәйкестігіне көз жеткізу маңызды.

Босалқылардың нақты болуының бухгалтерлік есеп деректеріне сәйкестігін тексеру кезінде, біріншіден, жыл сайынғы түгендеу деректеріне сілтеме жасау қажет, екіншіден, сақтау орындарында толық тексеру жүргізілетін қорлардың топтарын таңдау қажет (үшін мысалы, ең қымбат немесе тапшы) және кездейсоқ тексеруге арналған топтар .

Қоймаларда материалдық құндылықтарды сақтау тәртібінің сақталуына, сақтау орындарының қорлардың жекелеген түрлерін сақтау шарттарына сәйкестігіне назар аудару маңызды. Қорлардың жекелеген түрлерінің натуралды түрде де, олардың есебін жүзеге асыруда да өзіндік ерекшеліктері болғандықтан, біз бұл материалдық құндылықтардың аудитіне жеке тоқталамыз.

ҚОРЫТЫНДЫ

Сонымен, АХС-қа сәйкес, қорларды тексеру кезінде аудитор материалдардың уақтылы және толық орналастырылуын, олардың өндіріске, кәсіпорынның басқа бөлімшелеріне және сыртқа шығарылуының дұрыстығын тексеруге міндетті. Тиісті тексеру таңдамалы түрде жүргізілуі мүмкін. Ол сондай-ақ ағымдағы тұтыну нормаларының сақталуын және бұл көрсеткіштердің өндірісті ұйымдастыру мен технологиясының заманауи деңгейіне сәйкес келуін қамтамасыз етеді, бұл есепке алынбаған, «сол жақ» деп аталатын өндіріске арналған артық шикізаттың алдын алудың белгілі бір кепілі болып табылады. «өнімдері.

Босалқылар қаржылық есеп беру үшін маңызды болғандықтан (босалқылар активтің елеулі бөлігін құрайтын кезде) аудитор олардың бар болуы мен жағдайын растайтын жеткілікті маңызды аудиторлық дәлелдер алуы керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Аудиторлық қызмет туралы» Заң – 1998 ж. (01.01.2022 ж. өзгертулер мен толықтырулармен)
2. «Бухгалтерлік есеп және есептілік туралы» 2007 жылғы 27 ақпандағы Заң (2022 жылғы 1 қаңтардағы өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Үлгілік шоттар жоспары / Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің 2007 жылғы 23 мамырдағы N 185 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2007 жылы 29 маусымда N 4771 тіркелді.
4. Егенбердиева С.Қ. Шолпанбаева Қ.Ж. Апишева А.А. Қайыпова Г.С. Белоусова Л.И./ «Қаржылық талдау» оқу құралы – ред. С.Аманжолов атындағы Берель ВКУ 2020-195 жж
5. Шолпанбаева Қ.Ж. Апышева А.А. Белоусова Л.И./ Аудит бойынша лекциялар курсы. ред. С.Аманжолов атындағы Берель ВКУ 2019 - 93 ж
6. О.В.Ефимова және М.В.Мельник – Қаржылық есептілікті талдау. М.: Омега-Л, 2017. - 451 б.
7. Качалин В.В. GAAP стандарттарына сәйкес қаржылық есеп және есеп беру. – М.: Экспо баспасы, 2006. – 400 б.
8. Робертсон. Аудит / Робертсон. - М.: ИНФРА -М, 2000 ж.
9. Қазақстан аудиторлары халықаралық аренаға шықты// Альпари. - 2017. - No 5.

10. Подольский В.И. Аудит – Мәскеу, ЮНИТИ-Дана, 2012 ж.
11. Шеремет А.Д. Қаржылық талдау әдістері. Мәскеу «INFRAM». 2015.
12. Қаржы-несие сөздігі. - Мәскеу. Қаржы және статистика, 2013 ж.
13. Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ЗРК Кодексі.
14. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне аудит мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 3 шілдедегі № 358-VI Заңы .
15. Радостовец В.В. Бухгалтерлік және салықтық есептің қиылысу мысалы. Алматы, 2019 ж
16. Қамшыбаев Е.Е. Шолпанбаева Қ.Ж. Апышева А.А./ Дәріс курсы Ағылшын тіліндегі аудит-2018

REFERENCES

1. law «on Audit activities» – 1998 (with amendments and additions from 01.01.2022)
2. Law of February 27, 2007 «on accounting and reporting» (with amendments and additions as of January 1, 2022)
3. standard chart of accounts / Order of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan dated May 23, 2007 No. 185. Registered with the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan on June 29, 2007 No. 4771.
4. Egenberdieva S. K. Sholpanbayeva K. zh. Apisheva A. A. Kaipova G. S. Belousova L. I. / textbook "Financial Analysis" - Ed. Berel vku named after S. Amanzholov 2020-195
5. Sholpanbayeva K. zh. Apysheva A. A. Belousova L. I. / course of lectures on Audit. Ed. Berel vku named after S. Amanzholov 2019-93
6. O. V. Efimova and M. V. Melnik – analysis of financial statements. M.: Omega-L, 2017. - 451 P.
7. kachalin V. V. Financial Accounting and reporting in accordance with GAAP standards. - M.: publishing house Expo, 2006 – - 400 P.
8. Robertson. Audit / Robertson. - M.: infra-m, 2000.
9. auditors of Kazakhstan entered the international arena/ / Alpari. - 2017. - No 5.
10. Podolsky V. I. audit-Moscow, Uniti-Dana, 2012.
11. Sheremet A.D. methods of financial analysis. Moscow "INFRAM". 2015.
12. financial and credit dictionary. - Moscow. Finance and statistics, 2013.
13. Code of the Republic of Kazakhstan dated December 25, 2017 No. 120-VI.
14. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2020 No. 358-VI «on amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on audit issues».
15. Radostovets V. V. an example of the intersection of Accounting and tax accounting. Almaty, 2019
16. Kamshybaev E. E. Sholpanbayeva K. zh. Apysheva A. A. / lecture course audit in English-2018

А.С. Асубаева, Г.К.Койшинова, Г.Т.Кисамбина

Сарсен Аманжолов атындағы Шығыс-Қазақстан университеті, Өскемен қаласы,
Қазақстан
e-mail: aigul08.73@mail.ru, gaini_1964@mail.ru, gulnaz_kisambina@mail.ru

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДА ИНКЛЮЗИВТІК ТУРИЗМДІ ДАМУ

Аннотация. Инклюзивті туризмнің мәні мен мазмұны.

Мақалада жалпы инклюзивті туризм деген не туралы екеніне түсінік бере кетіп, оны елімізде қалай даму керек екендігі жайлы сөз қозғалады. Мүмкіндігі шектеулі жандарға көп жағдай жасалмаған деседі болады. Бірақ, олардың өмірге деген құлшынысы өте жоғары. Сол себепті де, туризмнің ішінде инклюзивті туризмге көбірек көңіл бөлу керек. Мүмкіндігі шектеулі жандар адамдардың кедергісіз демалуына жағдай жасау керек. Біз, осы мақсатта туризмнің жаңа бір бағыты – виртуалды туризмді даму ұсынамыз. Ол мүмкіндігі шектеулі жандар адамдардың белгілі бір топтарына, мысалы жүріп-тұруы қиын адамдарға алысқа бармай-ақ, өзі қалаған жерге саяхат жасағандай әсер береді.

Түйін сөздер: инклюзивті туризм, виртуалды туризм.

А.С. Асубаева, Г.К.Койшинова, Г.Т.Кисамбина

Восточно-Казахстанский университет им. Сарсена Аманжолова, Город Усть-Каменогорск, Казахстан
e-mail: aigul08.73@mail.ru, gaini_1964@mail.ru, gulnaz_kisambina@mail.ru

РАЗВИТИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМА В ВОСТОЧНО- КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. Значение и содержание инклюзивного туризма.

В статье будет рассказано о том, что такое инклюзивный туризм в целом и как его развивать в нашей стране. Многим людям с ограниченными возможностями не созданы условия. Но их стремление к жизни очень велико. Поэтому, среди туризма, следует уделять больше внимания инклюзивному туризму. Необходимо создать условия для беспрепятственного отдыха людей с инвалидностью. С этой целью мы предлагаем развитие одного из новых направлений туризма – виртуального туризма. Это создает впечатление, что определенные группы людей с инвалидностью, такие как люди с трудностями в передвижении, путешествуют туда, куда они хотят, не заходя далеко.

Ключевые слова: инклюзивный туризм, виртуальный туризм.

A.S. Asubaeva, G.K.Koishinova, G.T.Kisambina

S. Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-kamenogorsk Kazakhstan
e-mail: aigul08.73@mail.ru, gaini_1964@mail.ru, gulnaz_kisambina@mail.ru

DEVELOPMENT OF INCLUSIVE TOURISM IN THE EAST KAZAKHSTAN REGION

Abstract. The article will tell you what inclusive tourism is in general and how to develop it in our country. Many people with disabilities are not created. But their desire for life is very great. Therefore, among tourism, more attention should be paid to inclusive tourism. It is necessary to create conditions for unhindered recreation of people with disabilities. To this end, we propose the development of one of the new areas of tourism – virtual tourism. This creates the impression that certain groups of people with disabilities, such as people with mobility difficulties, travel wherever they want without going far.

Keywords: inclusive tourism, virtual tourism.

Инклюзивті туризм дегеніміз не? Инклюзивті туризм бұл туризм саласының әртүрлі қатысушылары арасындағы ынтымақтастық процесін қамтитын туризмнің бір түрі, ол қол жетімділіктің ерекше қажеттіліктері бар адамдарға, соның ішінде қол жетімділіктің мобильді, визуалды, есту және танымдық компоненттеріне тәуелсіз, тең дәрежеде қызмет етуге мүмкіндік береді. Дүниежүзілік туристік ұйым әдебиеттерінде инклюзивті туризм жайлы кедергісіз туризм немесе қол жетімді туризм деп айтқан терминдерді де кездестіруге болады.

Инклюзивті туризм жылдан-жылға ақырындап дамып келеді. Шетелдік тәжірибелерге сүйенетін болсақ, көршілес Ресей мемлекетінде ең тәжірибелі және кәсіби дейтін: «Либерти», «Паралис-Инватур», «Агенттік Well» туристік компаниялары және «Біз біргеміз» Санк-Петербург аймақтық мүмкіндігі шектеулі жандартер қоғамдық ұйымы жұмыс істейді. Онда мамандандырылған экскурсиялық тур қарапайым туристерге арналған тур сияқты құрамдас бөліктермен, бірақ мүмкіндігі шектеулі адамдардың мұқтаждықтарына бейімделу шартымен құрылады. Мысалы:

- Қонақ үйлерде барлық қажетті тұтқалары және ванна бөлмесінде «еденге душ» бар арнайы мамандандырылған бөлмелер ұйымдастырылады;
- Экскурсиялық көлік лифт не болмаса пандуспен жабдықталған;
- Барлық ғимараттар пандуспен қамтамасыз етілген;

Осындай турлады жасаған кезде, ең алдымен психологиялық проблемалары бар адамдарға ерекше назар аударады. Себебі: бұндай категориядағы адамдардың эмоциясын басқару қиынға соғады.

Мүмкіндігі шектеулі жандар балаларды 3 әлеуметтік топқа бөлу арқылы инклюзивті тур бағдарламалары құрылады:

- Әлеуметтік және физикалық бейімделген;
- Әлеуметтік бейімделмеген;
- Физикалық бейімделмеген;

Дегенмен, өзіміздің елімізге тоқталатын болсақ, Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі жандартерге белгілі бір жандай жасалмаған. Қарапайым жол жүру көліктері мен ғимараттарда пандустар жоқ.

Соңғы статистикалық деректерге сәйкес, Қазақстанда 702 158 мүмкіндігі шектеулі жандар адам:

бірінші топ мүмкіндігі шектеулі жандартері – 67 731;

екінші топ мүмкіндігі шектеулі жандартері – 278 084;

үшінші топ мүмкіндігі шектеулі жандартері – 259 484;

Соның ішінде 16-18 жастағылар:

бірінші топ мүмкіндігі шектеулі жандартері – 1713;

екінші топ мүмкіндігі шектеулі жандартері – 2881;

үшінші топ мүмкіндігі шектеулі жандартері – 5450;

16 жасқа дейінгі мүмкіндігі шектеулі жандар балалардың саны – 86 815;

Мемлекет мүмкіндігі шектеулі жандарға белгілі бір мөлшерде әлеуметтік төлем төлеп отырады:

бірінші топ мүмкіндігі шектеулі жандартеріне – 65 860 тг;

екінші топ мүмкіндігі шектеулі жандартеріне – 52 483 тг;

үшінші топ мүмкіндігі шектеулі жандартеріне – 35 675 тг;

Соның ішінде 16-18 жастағылар:

бірінші топ мүмкіндігі шектеулі жандартеріне – 65 860 тг;

екінші топ мүмкіндігі шектеулі жандартеріне – 52 541 тг;

Мүмкіндігі шектеулі жандар балалардың ата-анасына, қамқоршысына, асырап алушыларына мемлекеттік әлеуметтік төлем ретінде 48 023 тг оның кәмелеттік жасқа толғанына дейін төленіп отырады.

Статистикаға сүйенетін болсақ, мүмкіндігі шектеулі жандартердің 70%-ы Қазақстанның көрікті жерлеріне саяхаттағысы келеді. Бірақ, қажетті жағдайдың жасалмағандығынан олар үйінде қалуды жөн көреді.

Бұл мәселелерді шешу үшін келесідей шараларды ұсынамыз:

1. Арнайы мамандандырылған туристік фирма ашу;
2. Әуежайларды, теміржол, автовокзал, автобустарды арнайы жабдықтау;
3. Медициналық мекемелермен, әкімшілік, қайырымдылық қорларымен, мектеп, жоғарғы оқу орындарымен бірлесіп жұмыс істеу;
4. Инклюзивті туризмді дамыту мақсатында арнайы мемлекеттік бағдарлама жасау;
5. Арнайы мамандарды дайындау;

Егерде біз, туристік фирма ашатын болсақ, ең алдымен басымдылықты инклюзивті туризмді дамытуға беретін боламыз. Біздің ерекшелігіміз – виртуалды туризмді пайдалану арқылы инклюзивті туризмді дамыту болып табылады.

VR Виртуалды шындық – техникалық құралдармен жабдықталған, адамға өзінің түйсігі – көру, есту, жанасу және т.б. арқылы берілетін әлем. Шындық сезімдерінің сенімді кешенін құру үшін виртуалды шындықтың қасиеттері мен реакцияларының компьютерлік синтезі нақты уақытта жасалады. Қазіргі кезде виртуалды шындықтың бірнеше түрлі жүйесі қолданылады. Оларға виртуалды шындықтың көзілдірігі мен шлемін, қолғабын, MOTION PARALLAX 3D дисплейін, 360 нанорамаларын жатқызуға болады.

Виртуалды тур – арнайы өткелдерден бірнеше панорамаларды біріктіру көмегімен құрылған виртуалды экскурсия. Сондай-ақ виртуалды турды 3D тур

деп те атайды. Виртуалды турларды пайдалану әртүрлі мекемелердің – мейрамхана, қонақ үй табиғи кешен болса да жарнамалары үшін өте тиімді. Виртуалды турдың көмегімен таңдаған орынға кәдімгідей барғандай боласын, атмосферасын сезінуге, орналасуымен де танысуға болады. 3D формат барлық осы сезімдерді жеткізе алады. Нағыз экскурсиядан айырмашылығы виртуалды экскурсияны кез келген уақытта түнде немесе күндіз ұйымдастыруға болады, ол клиенттің уақытын үнемдеуге, сонымен қатар, ұйымдар мен қызметкерлердің жұмысын оңайлатуға мүмкіндік береді.

1) Жеке ресурстардың ең аз шығыны, яғни, уақыт пен ақша

Виртуалды турлар қазіргі уақытта тегін, олар "жол ақысы" үшін уақытты қажет етпейді, сонымен қатар кез-келген уақытта мұндай сапарды тоқтатуға болады.

2) Офлайн сапарда қолжетімсіз өңірлер мен объектілерге іс жүзінде бару мүмкіндігі.

Мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін де қолайлы. Әркім өзінің қалаған жерін көре алады.

3) Қауіпсіздік.

Әрине, офлайн саяхатпен салыстырғанда виртуалды саяхаттың қауіптілік деңгейі біршама төмен. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету жақсы қарастырылған.

Сурет 1 – Виртуалды туризмнің артықшылықтары

Осы жобаны жүзеге асыру барысында, Шығыс Қазақстан облысында тұратын мүмкіндігі шектеулі жандар арасында сауалнама өткізген болатынбыз. Сауалнамаға барлығы 54 адам қатысты.

Негізгі қойылған сұрақтар:

1. Жалпы саяхаттағыңыз келеді ме, Шығыс Қазақстанның көрікті жерлеріне саяхат жасауға қалай қарайсыз?
2. Саяхаттағанға қаржылық жағдайыңыз қаншалықты мүмкіндік береді?
3. Саяхаттағанға денсаулық жағдайыңыз қаншалықты мүмкіндік береді?
4. Сіздің жағдайда демалуға қаншалықты жағдай жасалған?
5. Шығыс Қазақстан облысында демалудың қандай түрін таңдайсыз?

6. Виртуалды туризм және инклюзивті туризм жайлы білесіз бе?
7. Виртуалды туризммен демалуға қалай қарайсыз?
8. Мүмкіндігі шектеулі жандарға қандай жағдай жасау керек деп ойлайсыз?
9. Мемлекет тарапынан қандай көмек алып отырсыз?
10. Шығыс Қазақстандағы туризм көңіліңізден шыға ма?

Кесте 1- Сауалнама нәтижелері

№	Сұрақтар	Жақсы	Орташа	Жаман	Қосымша
1	Жалпы саяхаттағыңыз келеді ме, Шығыс Қазақстанның көрікті жерлеріне саяхат жасауға қалай қарайсыз?	48	6	-	-
2	Саяхаттағанға қаржылық жағдайыңыз қаншалықты мүмкіндік береді?	23	16	15	-
3	Саяхаттағанға денсаулық жағдайыңыз қаншалықты мүмкіндік береді?	30	20	4	-
4	Сіздің жағдайда демалуға қаншалықты жағдай жасалған?	-	4	50	-
5	Шығыс Қазақстандағы туризм көңіліңізден шыға ма?	38	12	4	-

Шығыс Қазақстан облысында демалудың қандай түрін таңдайсыз деген сұраққа басым көпшілігі емдік-сауықтыру туризмін таңдаймын деп жауап берді. Олар әсіресе Катон-Қарағайдағы панто, бал, массаж сияқты қызметтердің жақсы екенін басты назарға алды, сонымен қатар Алакөл көлінің де емдік қасиеті жоғары екенін айтып өтті. Ал виртуалды және инклюзивті туризм туралы білетін адамдардың саны өте аз болды. Виртуалды туризм жайлы айтып түсіндірген кезде, олардың қызығушылығы пайда болғанын байқадық.

Қорытындылай келе, инклюзивті туризм туризмнің ішіндегі ең ақсап келе жатқан, дегенмен енді қолға алынып келе жатқан саласы екенін айтуға болады. Жүргізген сауалнамаларымыздың арқасында мүмкіндігі шектеулі жандар жандардың туризмге, саяхаттауға деген қызығушылығы өте жоғары екенін байқадық.

Ендігі жердегі басты міндет – виртуалды туризмді қолға алу және барлық турмаршруттарды олардың көңілінен шығатындай етіп жасау.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ:

1. <https://articlekz.com/article/31667>
2. <https://bala.stat.gov.kz/chislennost-detej-invalidov-ot-0-do-17-let-vklyuchitelno/>
3. Республика Казахстан. Национальный отчет о человеческом развитии 2009. – Астана: «Агроиздат», 2009. – 171 с.
4. Короткова Е.В. Опыт проведения экскурсий и творческих занятий для детей с нарушениями слуха в музее древнерусской культуры и искусства им. Андрея Рублева // Профессионализм педагога: сущность, содержание, перспективы развития : материалы Международной науч.-практ. конф.,

посвященной 130-летию со дня рожд. А.С. Макаренко, 14-15 марта 2019 г. – Москва, 2019. – С. 342-345.

5. Музей ощущений: глухие и слабослышащие посетители : опыт Музея современного искусства «Гараж» / сост.: М. Сарычева. – Москва, 2019. – 123 с.

Абуова А.С., Дячук М.И.

Судья Восточно-Казахстанского областного суда,
НАО «Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова»,
г. Усть-Каменогорск, Казахстан

УСЛОВИЯ ЗАКЛЮЧЕНИЯ МЕДИАТИВНОГО СОГЛАШЕНИЯ ПРИ РАССМОТРЕНИИ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ И МАТЕРИАЛОВ.

Аннотация. В современном Казахстане судебное разбирательство по гражданским, так и уголовным делам является основным способом защиты конституционных прав и свобод. Конфликтующие стороны в последнее время все больше заинтересованы в самостоятельном урегулировании возникающих противоречий на взаимовыгодной основе при осуществлении ими контроля над используемой процедурой и ее результатом.

В последнее время проблемам примирительных процедур уделяется значительное внимание. Важность внесудебного разрешения правовых споров на протяжении нескольких лет подчеркивается в выступлениях руководителей высших органов государственной власти Казахстана. В настоящее время имеет место определенный, положительный опыт внедрения процедур примирения при помощи посредника (медиатора) в правовые системы государств. Во многих развитых странах медиация существует и применяется как особая форма урегулирования споров во взаимосвязи с судебным разбирательством. Однако в казахстанской юридической практике внедрение передовых способов урегулирования конфликтов остается малоизученной.

Ключевые слова: медиация, примирительные процедуры, уголовный процесс, гражданский процесс, условия соглашения, конфликт.

А.С. Абуова, М.И. Дячук

«Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті» КЕ АҚ
Өскемен қаласы, Қазақстан

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРДІ ЖӘНЕ МАТЕРИАЛДАРДЫ ҚАРАУ КЕЗІНДЕ МЕДИАТИВТІК КЕЛІСІМ ЖАСАУ ШАРТТАРЫ

Андатпа. Қазіргі Қазақстанда азаматтық және қылмыстық істер бойынша сот талқылауы конституциялық құқықтар мен бостандықтарды қорғаудың негізгі тәсілі болып табылады. Қақтығысушы тараптар соңғы уақытта өзара тиімді негізде туындайтын қарама-қайшылықтарды өздері пайдаланатын рәсім мен оның нәтижесін бақылауды жүзеге асыру кезінде дербес реттеуге көбірек қызығушылық танытуда.

Жақында татуластыру рәсімдерінің проблемаларына көп көңіл бөлінуде. Бірнеше жыл бойы құқықтық дауларды соттан тыс шешудің маңыздылығы Қазақстанның жоғары мемлекеттік билік органдарының басшыларының сөйлеген сөздерінде атап өтіледі. Қазіргі уақытта мемлекеттердің құқықтық

жүйелеріне делдалдың (медиатордың) көмегімен татуласу рәсімдерін енгізудің белгілі бір оң тәжірибесі бар. Көптеген дамыған елдерде медиация дауларды сот талқылауымен өзара байланыста реттеудің ерекше нысаны ретінде қолданылады. Алайда, қазақстандық заң практикасында жанжалдарды реттеудің озық тәсілдерін енгізу нашар түсініледі.

Түйін сөздері: медиация, татуласу процедуралары, қылмыстық процесс, азаматтық процесс, келісім шарттары, жанжал

A.S.Abuova, M.I.Diachuk

“Amanzholov East Kazakhstan University” NJSC
Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

THE CONDITIONS FOR CONCLUDING A MEDIATION AGREEMENT WHEN CONSIDERING CRIMINAL CASES AND MATERIALS

Abstract. In modern Kazakhstan judicial proceedings of civil and criminal cases is the primary mode of protecting constitutional rights and freedom. These days conflicting parties are becoming increasingly interested in settling disputes on a mutually advantageous basis on their own, while exercising control over the procedure and its result. Recently, considerable attention has been paid to the problems of conciliation. The importance of the out-of-court settlement of legal disputes has been emphasized for several years by the leaders of the highest organs of State power in Kazakhstan. To date, there is some positive experience in introducing conciliation procedures through a mediator in the legal system of countries. In many developed countries, mediation exists and is used as a specific form of dispute settlement in conjunction with judicial proceedings. However, introducing the best practices of conflict settlement remains little studied in Kazakh jurisprudence.

Keywords: mediation, conciliation procedure, criminal process, civil process, terms of the agreement, conflict.

Большинство наших граждан, которые полагают, что их права кем-то нарушены, обращаются за защитой в правоохранительные органы и суды. Но немало и таких, которые пытаются урегулировать конфликт иными способами: совершают самоуправство, привлекают третьих лиц для устрашения и запугивания должников, применяют физическое и психическое насилие и т.п. Такие методы защиты своих действительных или предполагаемых прав нередко граничат с нарушениями закона, и как следствие - влекут установленную законодательством ответственность.

Медиация же – это метод разрешения споров, который относится к альтернативным методам разрешения спора (конфликта), без обращения в правоохранительные органы или суд.

В соответствии с Концепцией правовой политики Республики Казахстан на 2030 годы, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан №674 от 15.10.2021 года [1] актуален вопрос о внесении изменений и дополнений в

процессуальное законодательство и в правоприменительную практику элементов восстановительного правосудия – медиации, внесудебного урегулирования правонарушений. Эта необходимость, прежде всего, обусловлена гуманизацией уголовной политики страны, а также необходимостью оптимизации примирительных процедур.

В настоящее время медиация становится все более широко известным и распространенным методом посредничества в конфликтах. Как по гражданским, так и по уголовным делам и материалам разрешение конфликта между сторонами путем проведения медиативных процедур, все больше находит свое применение.

Одна из основных целей медиации - снижение конфликтности в обществе, по мнению авторов, может быть достигнута через проведение примирительных процедур.

Процедура медиации нашла свое отражение во многих законодательных актах Казахстана, в том числе и в уголовном законодательстве. Так, в Уголовном кодексе РК [2], [8] имеет место статья 68, которая предусматривает освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением. Да, действительно, уголовный закон предусматривает примирение и освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением. И здесь, закономерно возникает вопрос – Зачем здесь тогда медиация?

Ответ прост, законодатель дал более широкое толкование оснований и субъектов, т.е. когда, кто и при каких основаниях, может рассчитывать на освобождение от уголовной ответственности. Это, лица, совершившие уголовный проступок или преступление небольшой или средней тяжести, не связанное с причинением смерти, и только если они примирились с потерпевшим, заявителем, в том числе в порядке медиации и загладили причиненный вред. Также законодатель предусмотрел освобождение от уголовной ответственности и по тяжким преступлениям, но только в отношении определенной категории лиц. Это несовершеннолетние, беременные женщины, женщины, имеющие малолетних детей, мужчины, воспитывающие в одиночку малолетних детей, женщины в возрасте пятидесяти восьми и свыше лет, мужчины в возрасте шестидесяти трех и свыше лет, впервые совершившие тяжкое преступление, не связанное с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью человека. Такое освобождение возможно, если они примирились с потерпевшим, заявителем, в том числе в порядке медиации, и загладили причиненный вред. При освобождении от уголовной ответственности к несовершеннолетнему применяются принудительные меры воспитательного воздействия, которые могут быть также заложены в медиативное соглашение.

С принятием нового Уголовно-процессуального кодекса [3], [9] в уголовном процессе появилось новое лицо – медиатор, как иное лицо, участвующее в уголовном процессе. Считаем, что это является прогрессивным моментом уголовного процесса. Процедура медиации нашла свое отражение и в основном принципе уголовного процесса – состязательности и равноправия сторон. Подозреваемый, обвиняемый, подсудимый могут свободно отрицать свою виновность или признавать себя виновными, примириться с потерпевшим,

заключить процессуальное соглашение, соглашение о достижении примирения в порядке медиации...

Право на примирение, которое может быть достигнуто в порядке медиации, также положено в перечень основных прав и обязанностей лица, попавшего в орбиту уголовного процесса, будь он подозреваемый, обвиняемый, или же потерпевший. Законодатель закрепил такие права и у потерпевшего, гражданского истца и ответчика. Также уголовный процесс защитил права медиаторов, которые в рамках своих полномочий, провели медиацию. Это нашло отражение в ст. 78 Уголовно-процессуального кодекса [3], [9] где сказано, что медиатор не может быть допрошен в качестве свидетеля по обстоятельствам, которым им стали известны в связи с осуществлением их деятельности. Особое внимание в уголовном процессе обращено правам и обязанностям медиатора в уголовном процессе, как иному лицу, которое может принимать участие в уголовном процессе.

Медиация может иметь место как в период досудебного расследования, так и в суде. Поэтому, при наличии оснований для проведения медиации по уголовному делу, суд также может предоставить возможность сторонам урегулировать спор мирным – медиативным путем.

Достичь соглашения о примирении можно и в апелляционной инстанции. Законодатель закрепил такое право в ст. 429 Уголовно-процессуального кодекса [3], [9]. Таким образом, можно сделать вывод, что лицо, попавшее в силу совершенного им уголовного правонарушения, в орбиту уголовного процесса, на любой стадии досудебного и судебного разбирательства, может примириться с потерпевшей стороной с помощью посредника – медиатора.

Применение процедуры медиации при рассмотрении уголовных дел является, как и по аналогии ст. 68 УК, имеет место быть в отношении лиц, совершивших уголовный проступок или преступление небольшой или средней тяжести, не связанное с причинением смерти. При достижении соглашения об урегулировании спора или конфликта виновное лицо подлежит освобождению от уголовной ответственности. Здесь данный вопрос не вызывает вопросов и применяется судами Восточно-Казахстанской области.

Как известно, восстановление нарушенных прав потерпевших от преступления лиц, социальной справедливости и возмещение причиненного ущерба – одна из целей судебной защиты конституционных прав и свобод граждан. К примеру, представляет интерес реализация указанной цели при рассмотрении в суде вопроса условно-досрочного освобождения или замены наказания в виде лишения свободы на более мягкий вид наказания. В большинстве случаев суть спора заключается в несогласии потерпевшего с ходатайством осужденного на досрочное освобождение, т.к. осужденным не погашен иск, моральная сторона и прочее.

Суды Восточно-Казахстанской области в 2018 году впервые в республике применили механизм медиации по вопросам, связанным с исполнением приговора, т.е. при рассмотрении ходатайств осужденных об условно-досрочном освобождении или замене наказания в виде лишения свободы более мягким видом наказания.

Закон гласит, что фактическое отбытие осужденным, предусмотренного законом части срока наказания, не может служить безусловным основанием для условно-досрочного освобождения или замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания. При решении этого вопроса суды должны обеспечивать индивидуальный подход и оценивать позитивные изменения в поведении осужденного [4], [10]. Применение механизма медиации при разрешении данных вопросов является одним из способов защиты конституционных прав, как самого осужденного, так и потерпевшей стороны [5]. Зачастую, несогласие потерпевшей стороны, особенно при совершении преступлений против жизни и здоровья, связаны и с моральной стороной, которое можно урегулировать тем, что осужденный может принести извинения потерпевшей стороне, обязаться оказать посильную помощь, выплатить по мере трудоустройства имущественный иск. Ведь не секрет, что осужденные в исправительных учреждениях практически не трудоустроены, либо получают мизерный доход. При заключении медиативного соглашения с установлением сроков погашения иска, решения других вопросов, которые волнуют потерпевшую сторону, осужденный может досрочно освободиться либо наказание в виде лишения свободы может быть заменено на более мягкий вид наказания. Так, например, при заключении медиативного соглашения и замене наказания на ограничение свободы под условием погашения иска в будущем, медиатор и суд в постановлении обязательно указывает о том, что в случае не исполнения условий медиативного соглашения, служба пробации по обращению потерпевшей стороны обязана обратиться в суд с представлением о замене ограничения свободы на лишение свободы и направлении осужденного в исправительное учреждение, из которого он был освобожден. Это условие, на наш взгляд, является одним из основных рычагов, которые позволят осужденному предпринять все меры для погашения иска под «угрозой» обратного возвращения в колонию, в случае, если он уклонится от выполнения условий медиативного соглашения. По мнению авторов, при наличии исковых требований, невозмещенного материального или морального вреда, ходатайство осужденного может быть заявлено только о замене наказания на ограничение свободы. Поскольку, если назначить штраф, то у уполномоченного органа не будет никаких способов воздействовать на осужденного, чтобы тот оплатил иск. Здесь суд и медиатор должны учитывать не только сторону осужденного лица, но и не забывать о защите прав потерпевшего. Условия медиативного соглашения не могут ущемлять права потерпевшей стороны, ограничивать его права на получение возмещения вреда, причиненного преступлением.

Применение процедуры медиации при рассмотрении материалов в порядке исполнения приговора – это один из действенных механизмов снижения конфликта между потерпевшим и осужденным, реализация принципа восстановительного правосудия, а также снижение тюремного населения, и как следствие, снижение расходов государства на содержание тюремного контингента [6].

Сейчас поводом для заключения медиативного соглашения при решении вопроса является, как правило, наличие иска по приговору суд. И в этих случаях

работа медиатора будет сводиться к тому, чтобы урегулировать этот конфликт, разрешив порядок и способ возмещения ущерба, сроки его погашения, а также если имеет место моральная сторона вопроса, то помочь сторонам примириться или, по крайней мере, исключить в дальнейшем конфликты по поводу совершенного преступления и его последствий. Ведь, не секрет, что осужденный сделает все, что в его силах, чтобы поскорее выйти на свободу. Однако в этом случае, медиатор разъясняет осужденному последствия невыполнения условий медиативного соглашения, уклонения от исполнения медиативного соглашения. Также при проведении переговоров по поводу заключения медиативного соглашения с потерпевшей стороной, медиатор также разъясняет, что потерпевший, заключивший медиативное соглашение, «застрахован» судебным актом, вынесенным на основании медиативного соглашения. Если осужденный уклонится от выполнения медиативного соглашения, то потерпевший вправе через службу пробации обратиться в суд о замене обратно наказания на лишение свободы. Здесь, и осужденный, и потерпевший будут знать свои права и обязанности, которые возникают у них после заключения медиативного соглашения и урегулирования спора или конфликта через медиатора.

К примеру, районным судом Восточно-Казахстанской области было рассмотрено ходатайство осужденного М. о замене наказания в виде лишения свободы более мягким видом наказания, а именно ограничением свободы [7]. Судом было отказано в удовлетворении его ходатайства в виду наличия у него непогашенного иска, взысканного приговором суда. При рассмотрении данного материала в суде апелляционной инстанции, осужденный и потерпевший обратились с заявлением о заключении между ними медиативного соглашения об урегулировании спора. По условиям соглашения осужденный обязался после освобождения и трудоустройства по истечении одного месяца оплачивать иск по приговору суда в размере, согласованном с потерпевшей стороной, также потерпевшая сторона не возражала против такого способа возмещения причиненного ей преступлением вреда. Судебная коллегия согласилась с доводами сторон, и приняв во внимание заключенное медиативное соглашение, отменила постановление суда первой инстанции, и приняла новое постановление, которым ходатайство осужденного М. было удовлетворено. Одним из основных условий данного медиативного соглашения было то, что в случае не выплаты ежемесячного платежа, либо уклонении от его оплаты, потерпевшая сторона вправе обратиться в суд через службу пробации об отмене данного постановления и возвращении осужденного в места лишения свободы.

Еще один пример [7], но только совсем противоположный. При рассмотрении материала об условно-досрочном освобождении осужденным было представлено медиативное соглашение, подписанное с несколькими потерпевшими по уголовному делу о мошенничестве по статье 190 ч. 3 п. 1 УК. Согласно условиям данного медиативного соглашения осужденный обязался ежемесячно каждой стороне выплачивать по 50.000 тенге, а также платить неустойку (!), а также одним из условий было, что в случае его неуплаты он обязался выплатить потерпевшим компенсацию морального вреда, и потерпевшие вправе были обратиться в суд с иском о взыскании причитающейся

суммы. Суд первой инстанции, а также и суд апелляционной инстанции, критически отнеся к данному соглашению, признал его нарушающим права потерпевших, поскольку при наличии 10 потерпевших по делу, если оплачивать по 50.000 тенге, то доход осужденного должен быть не менее 500.000 тенге в месяц. А у него такой заработной платы нет. Более того, повторное обращение с иском в суд о взыскании причиненного ущерба законом не допускается. Также следует принять во внимание еще один момент - моральный вред по имущественным требованиям не взыскивается. Таким образом, суды не допустили нарушения прав потерпевших, отказав в удовлетворении ходатайства осужденного об условно-досрочном освобождении.

В целом, внедрение процедуры медиации в уголовный, уголовно-процессуальный и уголовно-исполнительный законы является прогрессивным шагом государства, направленным в сторону снижения конфликтности в обществе.

В целях полноценного использования позитивного потенциала института медиации в уголовном процессе, предлагаем внести дополнения в некоторые законодательные акты:

1. В статьи 58, 60, 63 Уголовно-процессуального кодекса РК, где необходимо указать об обязанности следователя, дознавателя разъяснить подозреваемому (обвиняемому) право на заключение медиативного соглашения с потерпевшей стороной, а также обязанности прокурора как надзирающего органа, контролировать расследование в этой части. Не секрет, что дела, по которым возможно примирение и прекращение уголовного преследования, «идут» в суд, и только потом в суде эти дела прекращаются, хотя уже на стадии досудебного расследования стороны могли примириться.

2. В Уголовно-исполнительный кодекс РК в части подключения медиатора для решения вопросов, связанных с дальнейшим отбыванием наказания, возмещения ущерба и других вопросов, без разрешения которых суд не вправе удовлетворить ходатайство осужденных лиц, поданных в порядке ст. 72, 73 Уголовного кодекса РК, поскольку заключение медиативного соглашения вообще не предусмотрено Уголовно-исполнительным кодексом.

Полагаем, что закрепление в указанных выше кодексах обязанности органа досудебного расследования и исправительного учреждения по предоставлению возможности примириться с потерпевшим, создаст необходимые условия для внедрения в уголовный процесс медиации, как особого механизма урегулирования конфликта.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан на 2030 годы
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан
3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан
4. Нормативное постановление верховного суда Республики Казахстан №6 от 2 октября 2015 года «О судебной практики условно-досрочного

освобождения, замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания и сокращения срока назначенного наказания»

5. Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года «О медиации», №401-IV ЗРК.

6. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан

7. Судебная практика судов Восточно-Казахстанской области

8. Комментарий к уголовному кодексу Республики Казахстан

9. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан

10. Сборник нормативных постановлений верховного суда Республики Казахстан